

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUHYİDDİN EL - KÂFIYECİ VE VECİZÜ'N - NİZÂM FÎ
İZHÂRİ MEDÂRİKİ'L - AHKÂM ADLİ ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülen KARAKULLUKÇU

Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN

EYLÜL 2006

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUHYİDDİN EL - KÂFİYECİ VE VECİZÜ'N - NİZÂM FÎ
İZHÂRİ MEDÂRİKİ'L - AHKÂM ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülen KARAKULLUKÇU

Enstitü Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Bu tez 20/09/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Fuat AYDIN
Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Abdullah ÖZCAN
Jüri Üyesi

Yrd.Doç.Dr. Ahmet BOSTANCI
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gülen Karakullukçu

15.09.2006

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Muhyiddîn el-Kâfiyeci'nin hayatı ve eserlerini; “Vecizü'n-Nizâm fi İzhâri Medârîki'l-Ahkâm” isimli eserinin tanıtım ve muhtevâsına yönelik tahlilini ve özellikle de tahkikini konu almaktadır. Dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, müellifin yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde risâlenin ismi, nüshaları, tahkik çalışmasında takip edilen usul, eserin muhtevâsı ve müellifin risâlede takip ettiği yöntem açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, tercümesi ve son bölümde tahkik edilen Arapça metin yer almaktadır. Bu çalışmam sırasında danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN başta olmak üzere, değerli fikirlerinden istifade ettiğim ve bana yol gösteren bütün hocalarıma ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Gülen KARAKULLUKÇU

15.09.2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
FOTOĞRAF LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KÂFİYECİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE	
ESERLERİ	3
1.1 Kâfiyeci’nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış.....	3
1.1.1 Siyasi Durum.....	3
1.1.2 Sosyal Durum	5
1.1.3 İktisadi Durum	8
1.1.4 İلمي Durum	10
1.2 Kâfiyeci’nin Hayatı	14
1.2.1 Doğumu, İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi.....	14
1.2.1.1 Doğumu.....	14
1.2.1.2 İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi.....	15
1.2.2 Öğrenim Hayatı ve Hocaları	16
1.2.2.1 Öğrenim Hayatı	16
1.2.2.2 Hocaları	17
1.2.3 Mısır’a Yerleşmesi ve Müderrisliği	18
1.2.4 Öğrencileri	19
1.2.5 İلمي Şahsiyeti	21
1.2.6 Vefatı	23
1.3 Eserleri.....	24
1.3.1 İslam Hukuku Konusundaki Eserleri	24
1.3.2 Diğer İlimlere Dair Eserleri	26

BÖLÜM 2: VECÎZÜ'N NİZÂM'IN TANITIM VE TAHLİLİ	34
2.1 Risâlenin İsmi ve Müellife Aidiyeti	34
2.2 Nüshaların Tanıtımı	35
2.2.1 Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No: 1743	35
2.2.2 Leipzig Ktp. No: 393	35
2.3 Tahkik Çalışmasında Takip Edilen Usul	36
2.4 Eserin Muhtevası	37
2.5 Müellefin Risâlede Takip Ettiği Yöntem.....	41
BÖLÜM 3: VECÎZÜ'N-NİZÂM FÎ İZHÂRİ MEDÂRİKİ'L-AHKAM	43
3.1 Hüküm Kaynakları	43
3.2 Halefin İçtihat Edebilmesinin Caiz Oluşu	45
BÖLÜM 4: VECÎZÜ'N-NİZÂM'IN TENKİTLİ METNİ	50
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	62
FOTOĞRAFLAR	67
ÖZGEÇMİŞ	70

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.e.	: Aynı eser
a.mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühü
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ef.	: Efendi
H.z.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
Ktp.	: Kütüphane
nşr.	: Neşreden
no	: Numara
No	: Numara
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri
vrk.	: Varak
yy	: Yüz yıl
y.y.	:Yer yok

FOTOĞRAF LİSTESİ

Tahkik Edilen Nüshaların İlk ve Son Varak Fotoğrafları

Fotoğraflar 1:	Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No:1743 Nüshası.....	65
1.1:	Zahriye.....	65
1.2:	1/b ve 2/a Varakları.....	66
1.3:	Son Varağı.....	66
Fotoğraflar 2:	Leipzig Ktp. No: 393 Nüshası.....	67
2.1:	1/b ve 2/a Varakları.....	67
2.2:	Son Varağı.....	67

Tezin Başlığı: Muhyiddîn El-Kâfiyeci ve Vecîzü'n-Nizâm fi İzhâri Medârîki'l-Ahkâm Adlı Eseri	
Tezin Yazarı: Gülen Karakullukçu	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN
Kabul Tarihi: 15 Eylül 2006	Sayfa Sayısı: VI (önkısım) + 70 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku

XIV.yüzyılın sonu ile XV.yüzyılda yaşamış olan Muhyiddîn el-Kâfiyeci Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere; tefsir, hadis, kelam, fıkıh vb. bir çok ilim dalında eser vermiş ve sayısız öğrenci yetiştirmiştir.

İslam hukuku alanında verdiği eserlerde, daha çok bugün dahi güncelliğini koruyan mezheplerin mahiyeti, içtihat, taklit, hükmün araştırılması ve mukallidin durumu gibi konulara değinmiştir. İlmi çalışmalara taklidin damgasını vurduğu bir dönemde Kâfiyeci, içtihadın her dönemde gerekli olduğunu söylemekte ve alimleri içtihat yapmaya teşvik etmektedir. İşte bu özelliği, bizi kendisine ait bir eserin tahlil ve tahkikini yapmaya sevk etmiştir

Çalışmamıza konu olan “Vecîzü'n-Nizâm” adlı eserde, halefin ve selevin içtihat metotları ayrı ayrı açıklanmıştır. Yeni sorunlar ortaya çıktığında, yeni içtihatların yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Kâfiyeci içtihat yapabilmeyi halefin ve selevin yöntemini bilmeye bağlamış ve bizzat kendisi yeni içtihatların nasıl yapılabileceğini örneklerle açıklamıştır.

Müellifin hayatının araştırılması sırasında biyografi eserlerinden istifade edilmiştir. Risâlenin iki nüshası tespit edilmiştir. Süleymaniye Ktp. Ayasofya bölümü ve Leipzig Üniversite Ktp.nde bulunan iki nüsha karşılaştırılarak incelenme imkanı bulunmuştur. Nüshaların orjinalliklerine dokunulmadan, nüsha farklılıkları belirtilip varak numaraları kaydedilmiştir. Risâlenin içinde geçen ayetlerin sûre ve numaraları ve hadislerin kaynakları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kâfiyeci, İctihat, İslam Hukuku, Halef, Selef

Title of the Thesis: A study on Muhyiddîn El-Kâfiyaci and his Vecizü'n-Nizâm fî İzhâri Medârîki'l-Ahkâm	
Author: Gülen Karakullukçu	
Supervisor: Assoc. Assistant Professor Dr. Abdullah ÖZCAN	
Date: 15 th September 2006	Nu. of pages: VI (pre tex)+ 70 (thesis)
Department: Fundamental İslamic Sciences	Subfield: İslamic Law
<p>Muhyiddin el-Kâfiyaci lived between at the end of XIVth centery and in the XVth centeruy, he wrote several Works principally about Arabic Language and Arabic literature; interpretation, religious tradition (prophet's saying) theology, canonical etc. And he trained unnumbered student.</p> <p>In the Works he wrote about Islamic Law, mostly they also maintain their currents, on the esence of the sects interpretation, imitation, research of the judgement and he wrote on the subjects of the situations of the imitator. In the period where the imitation stamped its stamp on the scientific sciences, Kâfiyaci said that interpretation is necessary for every period and he encouraged the scholars to make interpretation. Like that his this characteristic encouraged us to examine a work belonging to him.</p> <p>In the work named "Vecizü'n-Nizam" which is subject on our study. The methods of interpretation of the halaf and salaf are separately explained. When new problems happened, he insisted that new interpretation can be made. Kâfiyaci explained that to be able to make interpretation this depends on the halaf and salaf must know the way of doing it and he personally explained with examples that how the new interpretations can be done.</p> <p>During the research of writer life we have profited from biographical Works. Two copies of the brochures werw determined. In Süleymaniye library Ayasofya Division and Leipzig University library two copies by comparing the possibility of examination was found. Without changing the originalty of the copies, the differences of the copy were determined and the numbers of the sheet of paper were registered. The numbers of the sura of the Quran of verse of the Quran passed in the copy and the sources of prophet's saying were determined.</p>	
Keywords: Kâfiyaci, Interpretation, İslamic Law, Halaf, Salaf	

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Muhyiddîn el-Kâfiyeci İslam dünyasının yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biridir. Öğrencileri ve telif ettiği eserleri ile yaşadığı dönemi ve sonrasını etkilemiştir. Ancak eserlerinin çok az bir kısmı üzerinde ilmi çalışma yapılmış olup büyük çoğunluğu kütüphanelerde gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu çalışmada Muhyiddîn el-Kâfiyeci'nin İslam hukukuna dair kaleme aldığı eserlerden biri olan "Vecîzü'n-Nizâm fî İzhâri Medâriki'l-Ahkâm" adlı risâlesinin tahkik edilerek ilim dünyasına kazandırılması amaçlanmıştır. İctihat ve icthatta halef ve selefin metodlarını konu alan bu çalışma ile Kâfiyeci'nin icthad konusuna bakışı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Fıkıh çalışmaları açısından değerlendirildiğinde, Muhyiddîn el-Kâfiyeci'nin yaşadığı dönemin en belirgin özelliği taklit ruhunun sağlam bir şekilde yerleşmiş olmasıdır. Memlûk Sultanlarının, Ehli sünnet düşüncesini yerleştirme gayesi ile bu düşüncenin dışına çıkanlara karşı müsamahasız davranmaları, ilim adamlarının yeni icthatlardan kaçınması sonucunu doğurmuştur. Müçtehitlik derecesine ulaşan çok sayıda fakih yetişmiş olmasına rağmen, fıkıh çalışmaları mezhep taassubu ve taklit damgası taşımış, nakilcilik ve ezbercilik yaygınlaşmıştır.

Kâfiyeci'yi önemli kılan, fakihlerin icthad etmekten kaçındığı ve dört mezhepten birine intisap etmeyi tercih ettiği bir dönemde, yeni icthatların yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamış olmasıdır. Çalışmamıza konu olan eser, bu amaçla kaleme alınmıştır. Müellif eserinde bir müçtehidin icthadına bağlı kalmaya gerek kalmaksızın, Kur'an ve sünnete dayanarak yeni icthatların yapılabileceğini söylemektedir. İctihat edecek alimlerin halef ve selefin metodunu bilmesi gerektiğini düşünen Kâfiyeci, eserinde halef ve selefin metodlarını açıklamıştır. Ayrıca zikrettiği şekilde nasıl icthad yapılabileceğini kendisi örneklerle açıklamıştır. Bütün bu özellikleri nedeniyle Muhyiddîn el-Kâfiyeci

ve “Vecîzü’n-Nizâm fi İzhâri Medâriki’l-Ahkâm” adlı eseri üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda ilk olarak müellifin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve ilmi durumu açıklanmış, hayatı ve tespit edilen eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bunun için tarih ve biyografi kitaplarından istifade edilmiştir. İkinci bölüm eserin tanıtım ve tahliline ayrılmıştır. Burada risâlenin ismi ve müellife aidiyeti hakkında bilgi verilmiştir. Risâlenin tespit edilen iki nüshası tanıtılmış, eserin muhtevası ve müellifin telif yöntemi açıklanmıştır. Tahkik çalışmasında takip edilen usul de burada zikredilmiştir. Üçüncü bölümde eserin tercümesi yapılmıştır. Son kısım risâlenin tahkikine ayrılmıştır. Arapça metinde varak numaraları belirtilmiş ve iki nüsha karşılaştırılarak nüsha farklılıkları dipnotta gösterilmiştir. Risâlede geçmekte olan ayetlerin numaraları ve hadislerin kaynakları tespit edilerek sıhhati hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. Kavramların bir kısmı açıklanmış ve risâlede isimleri zikredilen şahıslarla ilgili olarak kısaca bilgi verilmiştir.

BÖLÜM I: KÂFİYECİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Kâfiyeci’nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Muhyiddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci 788-879/1386-1474 yılları arasında yaşamıştır. Bu dönemde İslam dünyası siyasi bölünmüşlük içindedir. Bu durum, Abbasilerin IX. yy. dan itibaren başlayan çözülme sürecinin bir devamı niteliğindedir. XIV. yy.ın son çeyreği ile XV. yy.ın başlarında Ortadoğu, Anadolu, Mâverâünnehir ve İran’da üç büyük devlet vardır: Ortadoğu’da Memlûk Devleti, Mâverâünnehir ve İran’da Timurlu Devleti ve Anadolu’ da Osmanlı Devleti.¹

Kâfiyeci Sultan I.Bayezid’in iktidarı (1389-1402) sırasında Osmanlı topraklarında doğmuştur. Ancak ilköğreniminin ardından memleketinden ayrılmıştır. Dolaştığı birçok ilim merkezinin ardından, Memlûk Devleti hakimiyetinde bulunan Mısır’a yerleşmiştir. Müellifimiz doksan yıla yaklaşan ömrünün azımsanamayacak bir kısmını Mısır’da geçirmiş ve burada vefat etmiştir. Bu nedenle biz buradaki siyasi, sosyal, iktisadi ve ilmi durum hakkında bilgi vereceğiz.

1.1.1 Siyasi Durum

Memlûk Devleti 1250 yılında Eyyubilerin hakim olduğu coğrafyada, yani Mısır ve Suriye’de Abbasi ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler tarafından kurulmuştur. Eyyubilerin zengin mirasını devralan Memlûkler, onların kuvvetli Sünni siyasetini de devam ettirmişlerdir.

Memlûk tarihi iki dönem halinde incelenmektedir. Birinci devrede “Bahri Memlûkleri (1250-1382)” denen Kıpçak asıllı Türk sultanlar, ikinci devrede ise “Bircî Memlûkleri

¹ Kanat, Cüneyt, “Ortadoğu’ da Hakimiyet Mücadelesi, (1382-1447), Memlûk-Timurlu Münasebetleri,” Türkler V, 134

(1382-1517)” denen dil ve adet bakımından Türkleşmiş Çerkez Memlûkler hüküm sürmüşlerdir.²

Memlûk Devleti'nin ilk döneminde önemli başarılarla imza atılmıştır. Kuruluşundan sadece on yıl sonra Memlûk Devleti, Aynicâlût (1260) Savaşı'nda Moğolları yenilgiye uğratıp durdurmuştur. Ardından Haçlılarla yaptıkları başarılı savaşlar Memlûklere büyük itibar kazandırmıştır. Bu sayede Memlûk Devleti İslam dünyasının en büyük devleti haline gelmiş ve bu özelliğini Osmanlıların yükselme devrine kadar korumuştur.³ Abbasi hilafetini Mısır'da yeniden ihya etmeleri ve Hicaz bölgesinin hakimiyetlerini üstlenmeleri Memlûklerin İslam ülkeleri üzerindeki nüfuzunu daha da artırmış, Kâhire İslam dünyasının dini ve siyasi merkezi haline gelmiştir.⁴

Kâfiyeci'nin yaşadığı dönemde Memlûklerin Burcî kolu egemendir. Burcîler öncekiler kadar başarılı olamamışlardır. Onların döneminde ilk dönemdeki gibi kudretli ve basiretli hükümdar gelmemiş, Akkoyunlular ve özellikle de Osmanlılar üstün duruma geçmişlerdir.⁵

Burcî Memlûkleri dönemi siyâsi hayatının en belirgin özelliği siyasi istikrarsızlık olmuştur. Tahtı ele geçirmek nüfuzlu emirler arasındaki mücadeleye dayanmış ve saltanatta irsiyet prensibine riayet edilmemiştir. Bundan dolayı hemen her sultan değişikliğinde büyük isyanlar ve çarpışmalar meydana gelmiştir.⁶ 135 yıl süren Burcî Memlûkleri iktidarında toplam 23 sultan işbaşına gelmiştir. Bunlardan 9 tanesi 124 yıl boyunca tahtta kalmıştır. Geriye kalan 14 Memlûk sultanı ise neticesiz mücadeleler içinde tükenmişlerdir.⁷ Taht mücadelesinin yanı sıra Memlûk grupları arasındaki çatışma ve isyanlar da bu döneme damgasını vurmuştur. Eşref İnal'ın sekiz yıl süren (1453-1461) iktidarı sırasında yedi defa isyan ettiklerini söylemek yeterli olmalıdır.⁸

² Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, I, 168

³ Yiğit, İsmail, “Memlûkler”, *DİA*, XXIX, 90

⁴ Tomar, Cengiz, “Mısır”, *DİA*, XXIX, 561

⁵ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, s.300

⁶ Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, VII, 134

⁷ Hitti, Philip K, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, II, 1126

⁸ Koprıman, Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri”, *Türkler (1250-1517)*, V, 99

Burcî Memlûklerinin en önemli askeri başarısı Kıbrıs'ın fethidir. Kıbrıs adası bu dönemde ülkeye katılan yegane toprak parçası olmuştur.⁹ XV.yüzyılın başında Suriye, Timur tarafından işgal edilmiş ve burada taş taş üstünde bırakılmamıştır. Bu işgali bitmek bilmeyen iç savaşlar takip etmiştir. Son dönemde ise Portekizlilerle ve Osmanlılarla başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar yapılmıştır.

XIV. asrın ikinci yarısından itibaren dostane bir şekilde başlayan Memlûk-Osmanlı ilişkileri XV. asrın ikinci yarısına kadar bu şekilde devam etmiştir. İstanbul'un fetih haberi Kâhire'de büyük bir sevinç ve heyecan uyandırmış, günler süren kutlamalar yapılmıştır. Ancak bu dostluk fazla uzun sürmemiş, siyasi hadiseler sebebiyle iki tarafın ilişkileri her geçen gün gerginleşmiştir.¹⁰ 890/1485 ve 896/1490 yıllarında, genellikle Memlûklerin üstünlüğü elinde tuttuğu sonuçsuz savaşlar yapılmıştır. Bununla beraber askeri denge hızla Osmanlıların lehine değişmiştir. Nihayet, giderek güçlenen Osmanlıların, çökme dönemini yaşayan Memlûk Devleti'ne son vermesi çok zor olmamış; Mercidabık ve Ridâniye savaşları sonunda, iki buçuk asır devam eden Memlûk hükümlüğü son bulmuştur.

Özellikle Burcî Memlûkleri iktidarında, sık hanedan değişikliklerinin yol açtığı siyasi istikrarsızlık, devleti ciddi anlamda sarsmıştır. Buna rağmen Memlûk Devleti, çok sağlam bir devlet teşkilatına sahip olması ve elinde bulundurduğu toprakların stratejik önemi dolayısıyla, büyük bir güç halinde XVI. yy.ın başına kadar devam etmiş, ancak Osmanlılar gibi büyük bir cihan devletine yenilmiştir.¹¹

1.1.2 Sosyal Durum

Memlûkler döneminde Mısır, kozmopolit bir nüfus yapısına sahiptir. Özellikle Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinin ardından, İslâmın kültürel başşehri haline gelen Kâhire'ye, her yerden ulemâ akını başlamıştır. Bunun dışında, Moğolların önünden

⁹ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, II, 1131

¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 187

¹¹ Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, s.154

kaçan kalabalıklar da Mısır'a sığınmıştır.¹² Burcî Memlûklerinde Memlûklerin ezici çoğunluğu da Türk değildir. Çerkezlerin yanı sıra Rum, Ermeni, Frank ve diğer milletlerden unsurlar da vardır. Ancak bunların birçoğu Türkçe isimler taşımış ve Türkçe konuşmuşlardır. Zira bu durum, Memlûk toplumu içinde en önemli birleştirici faktördür.¹³

Memlûk toplumu sabit ve kapalı bir toplumdur. Ferdin hukuku, bağlı bulunduğu sınıfa göre belirlenmiştir. Toplum, ilki sultan, emirler ve askerlerin oluşturduğu imtiyazlı bir askeri sınıf; diğeri ise farklı gruplardan oluşan halk olmak üzere iki tabakadan oluşmuştur.¹⁴

Memlûklerde siyasi, idari ve iktisadi otorite askeri sınıfın elinde olmuş, emniyet ve belediye görevleri de, onlar tarafından yürütülmüştür. Yerli halk, ülkenin idaresinde söz sahibi değildir.¹⁵ Onlar sadece merasimlerin iyi bir seyircisi olmuş ve Memlûk grupları arasında cereyan eden çatışmaları endişe ile takip etmişlerdir. Halk kesiminden sadece ilim adamları ile okumuşların oluşturduğu münevver tabaka ve büyük tüccarlar kendilerine iyi bir yer edinmişlerdir. Fakih, alim, edip ve katipler muhtelif divanlarda görev almışlardır. Bunlar idarecilerden de hürmet görmüşler, halk ile yönetici askeri sınıfını kaynaştırıcı bir rol oynamışlardır. Zaman zaman malları müsâdere edilen tüccarlar ise, servetlerini güvence altında hissetmemiş ve devamlı şikayetçi olmuşlardır.¹⁶

Hâkim askeri sınıf halkla iyi münasebetler içinde olmamış ve onların refah seviyesini yükseltecek işler yapmamışlardır. Sultan ve emirlerin çok lüks bir hayat yaşamasına karşılık özellikle Memlûklerin son dönemlerine doğru orta halli tabaka sürekli gerilemiş, sanat erbabı yok olmuş ve dükkanlar kilitlenmiştir. Çiftçiler ise üzerlerine yüklenen ağır vergiler nedeniyle, angarya halinde çalışan işçiler haline dönüşmüşlerdir.¹⁷

¹² Tomar, "Mısır", *DİA*, XXIX, 576

¹³ Kızıltoprak, Süleyman, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, V, 333

¹⁴ Keleş, Bahattin, "Memlûkler Döneminde Sosyal Yapı", *Türkler*, V, 394

¹⁵ Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültrel-Sosyal İslam Tarihi*, VII, 379

¹⁶ Koprıman, "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", *DGBİT*, VII, 28

¹⁷ Keleş, "Memlûkler Döneminde Sosyal Yapı", *Türkler*, V, 395-397

Memlûk ülkesi halkı ekonomik sorunların dışında da birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır. Timur'un işgali sırasında Suriye harabeye dönmüştür. Yine ülkede görülen siyasi istikrarsızlık can ve mal emniyetsizliğini de beraberinde getirmiştir. Bunların yanı sıra XV. asır boyunca her gelişinde katlanıp daha büyük boyutlara varan veba ve kıtlık, Mısır'ın düzenli ziyaretçileri olmuştur. Açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle, ülke halkının yaklaşık yarısının öldüğü, arazileri ekecek insanın kalmadığı dönemler yaşanmıştır.¹⁸

Müslüman, hristiyan ve yahudilerden oluşan Memlûk toplumunda gayrimüslimler, tam bir inanç özgürlüğüne sahip olmuşlardır.¹⁹ Memlûk Devleti'nin onlara karşı bazen sert, bazen yumuşak politika izlediği görülmektedir.²⁰ Genellikle en karlı işlerde çalışan gayrimüslimler, başta kâtiplik ve divan reislikleri olmak üzere sivil hizmetlerde de tercih edilmişlerdir.²¹

Sosyal hayatta kadınlar da çeşitli vesilelerle ön plana çıkmaktadırlar. Tarihçiler bize Memlûk döneminde yaşayan çok sayıda eğitilmiş kadının adını vermektedirler. İdarecilerin yakını olanlar başta olmak üzere, birçok kadın mimarî ve tarihî eser yaptırmıştır. Kadınlar tasavvufu da ilgilendirmişlerdir. Bu dönemde şeyhe = kadın şeyh ve kadınlara özel ribatların varlığı göze çarpmaktadır. Özellikle dul, boşanmış ve terkedilmiş kadınlar, bu ribatlarda şeyhe ve yardımcıları tarafından hem bakılmış ve hem de eğitilip korunmuşlardır. Kadınların Memlûk toplumunun dini ve dünyevi kutlamalarına da katıldıkları görülmektedir.²²

Memlûk toplumunda canlı bir dini hayat yaşanmıştır. Halk dört ehli sünnet mezhebinden birine bağlıdır. Tasavvuf hareketi de son derece güçlenmiş ve sosyal hayata damgasını vurmuştur. Şüphesiz bunda idarenin yakın desteği de önemli rol oynamıştır. Memlûk sultanları ve emirler, tarikat şeyhlerine büyük ihtimam göstermişler ve birbirleriyle yarışarcasına hankâh, ribat ve zâviye inşa ettirmişlerdir. Ülkede en çok

¹⁸ Lewis, Bernard, "Memlûk Saltanatı", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, 222

¹⁹ Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, XIX, 90

²⁰ Keleş, "Memlûkler Döneminde Sosyal Yapı", *Türkler*, V, 396

²¹ Brockelmann, Carl, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, I, 250

²² Kortantamer, Samira, "Memlûk Toplumunda Kadın", *Türkler*, V, 407-411

Bedeviyye, Şâzeliyye, Rifâiyye ve Düsûkiyye tarikatleri yaygın olup; halkın pek çoğu bu tarikatlardan birine bağlıdır. Muhtemelen insanlar, yaşadıkları sıkıntılara karşı teselliyi, züht ve takvada aramış olmalıdır. Ancak devletin son zamanlarına doğru bu müesseseler de diğerleri gibi oldukça bozulmuş, usûl ve erkânı zedelenerek, toplum üzerindeki etkileri azalmıştır.²³

Memlûklerde dini ve resmi bayramlarda gösterişli kutlamalar düzenlenmiştir. Maruz kaldığı zorluk ve krizlere rağmen, halkın eğlence ruhunun ölmediği ve çeşitli vesilelerle bahçelerde ve piknik yerlerinde eğlenceler tertiplendiği görülmektedir.²⁴

Sanat ve mimarlıktaki İslâmî gelenekler bu dönemde hiçbir kesintiye uğramadan devam ederek gelişmiştir.²⁵ İslam döneminde Mısır'daki en güzel sanat eserleri, emsalsiz mimari yapılar Memlûkler zamanında yapılmıştır. Memlûk sultanları ve devlet ricâli, büyük şehirler başta olmak üzere ülkenin önemli yerleşim merkezlerinde birbiriyle yarışırcaasına bir çok mimari eser inşa ettirmişlerdir.²⁶

1.1.3 İktisadi Durum

Memlûk Devleti tam anlamıyla askeri bir ikta devletidir. Devletin en önemli özelliği, siyasi hayat yanında, iktisadi hayatın da büyük ölçüde asker Memlûk sınıfının elinde olmasıdır.²⁷

Memlûk ekonomisinin en önemli gelir kaynağı ülkeler arası ticarettir. Özellikle Memlûkler devrinde Mısır, Hint-Avrupa deniz yolunun en istikrarlı geçitlerinden birini teşkil etmiştir. Moğol istilasını sırasında, Doğu-Batı arasındaki ticarete tek emniyetli yol olarak, Kızıldeniz ve Mısır üzerinden geçip, deniz yoluyla Avrupa'ya ulaşan ticaret yolu kalmıştır. Bu durum Memlûk devlet adamlarını dış ticareti geliştirmeye sevk etmiş, ticaret merkezi haline gelen büyük şehirlerde geniş çarşı pazarlar; yerli ve yabancı

²³ Koprman, "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", *DGBİT*, VII, 44

²⁴ Koprman, *a.g.e.*, VII, 31

²⁵ Fehervari, G., "Sanat ve Mimari", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, IV, 273

²⁶ Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, VII, 367

²⁷ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 379

tüccarlar için hanlar, oteller, temsilcilik büroları kurulmuştur.²⁸ Ticareti geliştirmek ve desteklemek için birçok anlaşma yapan Memlûk sultanları, bu faaliyetin emniyet içinde teminine çalışmışlar ve gerektiğinde tüccarlara zarar veren güçlere karşı, askeri birlikler çıkarmaktan da geri durmamışlardır.²⁹ İç ticaretin de oldukça canlı ve hareketli olduğu bu dönemde, başta Kâhire olmak üzere Mısır, büyük çarşılarıyla dünyaca ün yapmıştır.³⁰

Memlûk Devleti'nin ilk dönemlerinde ziraat de son derece önemsenmiştir. Bahri Memlûk sultanları, Nil Nehri'nden daha fazla faydalanmaya önem vermiş, ziraatı teşvik için yeni köyler kurdurmuş ve yeni alanları ziraata açmışlardır.³¹ Ancak, Bahri Memlûklerin son dönemlerinde iktisadi çözüme başlamış ve Burcîler döneminde artarak devam etmiştir. Diğer bir ifade ile ülkede mevcut iktisadi istikrarın yerini, giderek artan iktisadi buhran almıştır.³²

Çerkez Memlûkleri zamanında sultanlar ticareti daha çok önemsemişlerdir. Buna bağlı olarak, tarım giderek zayıflamış ve ziraat ihmal edilmiştir. Tarım alanlarından sadece dörtte bir kadarı kalmış, köy sayısı da giderek azalmıştır.³³ Bunun üzerine ülkenin en büyük tahıl tüccarları durumunda olan sultan ve emirler, azalan gelirlerini artırmak amacıyla, ticarete para yatırmaya başlamışlardır. Bu durum ticaret üzerinde menfi tesir yapmıştır. Baharat başta olmak üzere birçok ürünün ticareti devlet tekeline alınmış ve fiyatları aşırı yükselmiştir.³⁴

İktisadi krizin diğer bir nedeni de endüstri alanındaki gerilemedir. XV. asrın başlarından itibaren endüstri eski durumunu kaybetmiş ve önceden ihraç edilen birçok ürün, son zamanlarda ithal malı haline gelmiştir.

²⁸ Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, XXIX, 96

²⁹ Çetin, Atlan, "XIII-XV Asırlarda Yakınoğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar," *Türkler*, V, 450

³⁰ Keleş, "Memlûklerde Ticaret", *Türkler*, V, 431

³¹ Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, VII, 224

³² Yiğit, *a.g.e.*, VII, 240

³³ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 226

³⁴ Koprman, "Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat" *DGBİT*, VII, 37; Yiğit, *a.g.e.*, VII, 234

Burcîler döneminde para ve ücretler sistemindeki istikrar da korunamamıştır. Burcîlerin ilk dönemlerinde Mısır ve Suriye iktisadî hayatında görülen en önemli durum, gümüş paraların hızlı bir şekilde azalmasıdır. XV. yy.ın başlarına gelindiğinde ise, gümüş para yerini bakır paraya bırakmıştır. Para sistemindeki bu değişikliği iç savaşlar, kıtlıklar ve salgın hastalıklar takip etmiştir.³⁵ Ülkede kıtlık ve açlık neredeyse kronik bir hal almış, özellikle bulaşıcı hastalıkların olduğu ve Nil Nehri'nin sularının az olup, ziraat mevsiminin de kurak gittiği zamanlarda bu sıkıntılar yoğunluk kazanmıştır.³⁶ 1403-1404 yıllarında meydana gelen açlık sırasında, ülke halkının yarıya yakını ölmüş, araziler çöle dönüşmüştür. Aynı yıllarda isyan eden emirlerle yapılan şiddetli savaşlar ve XV. yy. başlarında Suriye'yi harabeye çeviren Timur'un işgaliyle ekonomik sıkıntılar iyice şiddetlenmiştir. Ardından, bütün fiyatların artmasına yol açan büyük bir enflasyon ortaya çıkmış, tüccar ve esnafın pek çoğu, işyerini kapatmak zorunda kalmıştır.³⁷

Bütün bu olumsuz gelişmelere karşı Memlûk sultanları sürekli vergileri artırma yoluna gitmiştir. Öyle ki artırılan vergiler, Avrupalı tüccarları Hindistan'a giden alternatif bir ticaret yolu arayışına itmiş ve Ümit Burnu Yolu'nun keşfi, Memlûk Devleti'nin Doğu-Batı ticaretindeki aracı rolünü kaybetmesine sebep olmuştur.³⁸

1.1.4 İlmî Durum

Memlûk ülkesi iki asra yaklaşan bir süre, İslam ilmî hareketinin en parlak ve en büyük merkezi olarak kalmış, Kâhire ve Dımaşk şehirleri sadece bu devletin değil, bütün İslam dünyasının en büyük iki kültür merkezi haline gelmiştir. Bu durumda, Abbâsî hilafetinin Mısır'da yeniden ihya edilmesi ve İslam dünyasından Memlûk ülkesine olan ulemâ akışı önemli bir rol oynamıştır. Doğu İslam dünyasının Moğol, Endülüs'ün ise haçlı istilâsına uğradığı bir sırada kurulan ve dönemin en istikrarlı ülkesi olan Memlûk

³⁵ Yiğit, *Siyasi-Dini Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, VII, 240-241

³⁶ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, II, 1129

³⁷ Yiğit, *Siyasi-Dini Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, VII, 241

³⁸ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 234

Devleti, ülkelerini terk etmek zorunda kalan pek çok alimin toplanma noktası haline gelmiştir.

İlmî hareket, Memlûk sultanlarının da desteğiyle büyük gelişme göstermiştir. İlme ve ilim adamlarına büyük önem veren sultanlar ve diğer devlet adamları, çok sayıda medrese inşa ettirmiş ve bu medreselerde görev yapan müderrisler, okuyan talebeler ve hizmetlilerin tüm ihtiyacını karşılayacak geniş vakıflar tesis etmişlerdir. Sultanlardan bazıları ilim adamlarını saraylarına çağırarak ilmî meclisler düzenlemişlerdir.³⁹ Medreselerin çoğu sünnî dört mezhep üzerine öğretim veren fıkıh medresesi hüviyetini taşımış, bazılarında tek, bazılarında birkaç mezhebin fikhî okutulmuştur. Ayrıca Dârü'l-Kur'ân ve Dârü'l-hadisler de mevcuttur. Fıkıh ilmi dışında, dini ilimler ve dil ilimlerinin de okutulduğu bu medreseler, zengin kütüphanelere de sahiptir. Pek çoğunun bünyesinde, yetim ve yoksul çocuklar için ilkokullar da yapılmıştır. Tekke ve zâviyelerde, tasavvufla birlikte diğer dinî ilimler de okutulmuş, zengin kütüphanelerin bulunduğu büyük camiler, zamanın önemli ilim merkezleri arasında yer almıştır.⁴⁰ Memlûk medreselerinde yetişerek Osmanlı ülkesine gelen alimlerin, Osmanlı ilmî muhitinin oluşumunda önemli katkıları olmuştur. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan pek çok kitap, Memlûk dönemi alimleri tarafından yazılmıştır.⁴¹

Memlûkler dönemi ilmî hareketinin en önemli özelliklerinden biri, çok sayıda ansiklopedist alim yetiştirmiş olmasıdır. Medreselerde çeşitli dinî ve aklî ilimlerin bir arada okutulması, talebelerin birkaç ilim dalında birden yetişmesine imkan hazırlamıştır. Nitekim isimlerini daha sonra zikredeceğimiz ilim adamlarının hemen hepsi, bir çok ilim dalında otorite haline gelmiş isimlerdir.

Memlûk dönemi ilmî hareketi, ilim adamları ve İslam tarihinin diğer meşhur simaları için yazılmış, tercüme-i hal ve tabakat kitaplarıyla da temayüz etmiştir. Tarih başta olmak üzere, birçok ilim dalında Türkçe eserlerin yazılması, kıymetli eserlerin

³⁹ Yiğit, “Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, V, 748

⁴⁰ Yiğit, “Memlûkler” *DİA*, XXIX, 95

⁴¹ Hadisten İbn Hacer’in “Nuhbetü'l-fiker”i ve fıkıh usûlünden İbnü'l-Hâcib’in “Muhtasarü'l-Müntehâ”sı Osmanlı medreselerinde okutulan ders kitaplarına örnek verilebilir. Bkz. Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi VII*, 255

Türkçe'ye tercüme edilmesi ve Türk dilini anlatan kitapların telif edilmiş olması da ilmî hareketin önemli bir özelliğidir.⁴²

Memlûkler döneminde bir çok ilim dalında, gerek alimlerin, gerekse eserlerin sayısı bakımından büyük bir patlama görülmektedir. Yetişen alimlerin sayısı, diğer dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar fazladır. Ancak bu asırların ilmî faaliyet açısından şöhreti, düşüncenin gelişmesi değil, alim sayısının çoğalması ve ilmin büyük bir yaygınlık kazanması olmuştur.⁴³ İlmî harekete damgasını vuran bu özelliğin en önemli sebebi yaygın kanaate göre, Memlûk sultanlarının Ehli sünnet düşüncesinin dışına çıkan fikrî ve felsefî akımlara karşı müsamahasız davranmalarıdır. Ehli sünnet çerçevesinin dışına çıkanların siyâsî baskılara maruz kalması ve çeşitli cezalara çarptırılması, hukukçuları şerh, ihtisar ve hâşiye yazmaya yöneltmiştir.⁴⁴

XV. yy.ın başlarından itibaren, siyasi ve iktisadi duruma paralel olarak, ilmi hareket de gerilemeye başlamış olmakla birlikte, XV. yy.da da ülke, kültürel açıdan önemli gelişmeler göstermiştir. Aynı dönemde telif edilen eserlerin hem sayı bakımından arttığı, hem de ansiklopedi ve biyografi gibi yeni biçimler kazanarak çeşitlendiği görülür.⁴⁵ Memlûkler döneminde rivâyet, dirâyet ve ahkâm tefsirlerinin en güzel örnekleri yazılmıştır. Müfessirlerin hal tercümelerine tahsis edilen ilk kitaplar da bu döneme aittir. Memlûkler dönemi hadis ilminin de altın devrelerinden biri kabul edilmiştir. Sahih-i Buhâri ve Sahih-i Müslim'in şerhleri başta olmak üzere, yazılan hadis şerhleri ve rical kitapları, bu sahanın en güvenilir eserleri arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Yine hadis tarihinin en başarılı zevâid kitapları ve ahkam hadislerini toplayan eserlerin en güzel örnekleri, bu devirde ortaya konmuştur. Dikkati çeken diğer bir husus da, Memlûkler döneminde çok sayıda kadın hadisçinin yetişmiş olmasıdır.

Bu devrin fıkıh çalışmaları bakımından en büyük özelliği "taklit ruhu" nun sağlam bir şekilde yerleşmesidir.⁴⁶ Müçtehitlik derecesine ulaşan çok sayıda fakih yetişmesine rağmen, fıkıh çalışmaları mezhep taassubu ve taklit damgası taşımış ve ilmî

⁴² Yiğit, "Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi", VII, 253

⁴³ M. Ebu Zehra, "İbn Teymiye", 155

⁴⁴ Karaman, Hayrettin, "İslam Hukuk Tarihi", 272

⁴⁵ Tomar, "Mısır", DİA, XXIX, 29,

⁴⁶ Keskiöğlü, Osman, "Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku", s.149

çalışmalarda nakilcilik ve ezbercilik ağır basmıştır. Memlûk sultanları hem fikhî, hem de itikâdî mezhepler bakımından Ehli sünnet mezhebinin dışına çıkılmasına müsamaha göstermemişlerdir. Fıkıh alışmaları bu durumdan çok yakından etkilenmiş, fıkıh alimleri dört imamdan birine intisab ederek, içtihattan kaçınmıştır. Bunun sonucu olarak da şerh, ihtisar ve hâşiyeler yazmaya yönelmişlerdir.⁴⁷

Naklî ilimlerin içinde sadece kelim, diğer dini ilimler gibi ilgi görmemiştir. Bunun nedeni, önceden yapılan kelim çalışmalarının yeterli bulunduğu anlayışının yaygın olmasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi bu durum, Memlûk sultanlarının Ehli sünnet mezhebini yerleştirmek için sürdürdükleri politikanın tabii bir neticesidir.

Memlûkler döneminde nakli ilimlerin yanı sıra, başta tıp ve tarih olmak üzere akli ilimlerde de önemli çalışmalar yapılmıştır. Müspet ilimlerde müslümanların XIII. asırdan sonra da üstünlüklerini sürdürdükleri iki ilim dalı vardır ki, bunlardan biri olan tıp ilmi alanında, Memlûk hükümdarlığı yol gösterici bir rol oynamıştır. Memlûk dönemi tabiipleri başta göz hastalıklarında olmak üzere, tıp tarihine çok önemli katkılar yapmışlardır.⁴⁸ Memlûklar dönemi, İslam tarihçiliği açısından da parlak bir dönemdir. İslam tarihinin hiçbir safhası, yetiştirdiği önemli tarihçilerinin çokluğu ve yazdıkları eserlerinin zenginliği bakımından, Memlûklar zamanıyla mukayese edilemez. İslâmî ilimler tarihinde bu dönem “ansiklopediler ağı” olarak meşhur olmuştur. Mahalli tarihçilik ekolü de, Memlûk iktidarının son asrında doğmuş ve altın çağını yaşamıştır.⁴⁹ Memlûkler devrinde sosyal ilimler alanında en başta gelen çalışma ve gayret biyografik eserlerde gösterilmiştir. İslam tarihinin en meşhur biyografi alimleri bu dönemde yetişmiş ve yerleri doldurulamayacak eserler telif etmişlerdir.

Bu dönem Arap dili ve edebiyatı alanında da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Memlûkler döneminde yetişen ve Kâfiyecî'nin çağdaşı olan ilim adamlarından bazıları şunlardır:

⁴⁷ Karaman, “İslam Hukuk Tarihi” s.272

⁴⁸ Hitti, “Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi”, II, 1106

⁴⁹ Yiğit, “Memlûkler Dönemi (1250-1517) İلمي Hareketine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, V, 754

İbnü'l-Cezerî (833/1424), İbrahim b. Musa el-Kerekî (853/1449), Celâleddin el-Mahallî (864/1459), Celâleddin es-Süyûtî (911/1505), Burhanuddin Bikâî (885/1480), İbnü'l-Mülekkîn (804/1421), Heysemî (807/1405), İbn Hacer el-Askalânî (852/1449), Kastallâni (923/1517), Zekeriyâ el-Ensârî (926/1520), Ömer b. Raslân el-Bulkinî (805/1403), İbnü'z-Ziya el-Mekkî (854/1450), İbnü'l-Hümam (861/1457), İbn Kutluboğa (875/1457), İbn Arabşah (901/1496), Ebu'l Berekât el-Askalânî (876/1471), İbnü'l-Mibred (909/1503), Demâmînî (837/1433), İbn Ammar (844/1441), Halid el-Ezherî (905/1499), İbn Cemâa (819/1416), İbnü'l Emşâtî (902/1496), Musa b. Muhammed el-Halîlî (807/1404), İbnü'l Mecdî (850/1447), İbnü'l Hâim (815/1412), Sibtü'l-Mardînî (907/1501), İbn Haldun (808/1406), Muhammed b. Musa ed-Demîrî (808/1405), İbnü's-Şihne (815/1412), Makrizî (845/1441), İbn Kâdi Şuhbe (851/1448), İbn Arabşah (854/1450), Bedrettin Aynî (855/1451), İbn Şahin (873/1468), İbn Tağriberdi (874/1469), İbn Fehd (885/1480), Sehâvî (902/1497), Semhûdî (911/1506), Nuaymî (927/1521) ve İbn İyas (930/1524) sayılabilir.

1.2 Kâfiyeci'nin Hayatı

1.2.1 Doğumu, İsmi, Künyesi, Lakâbı ve Nisbesi

1.2.1.1 Doğumu

Kâfiyeci 788/1386⁵⁰ tarihinde Murad Hüdâvendigâr'ın⁵¹ iktidârı döneminde Bergama'da⁵² dünyaya gelmiştir. Kaynakların çoğu doğum tarihi ve yeri ile ilgili bu bilgiyi vermektedirler. Ancak Kâfiyeci'nin farklı tarih ve yerlerde doğduğunu bildiren kaynaklar da mevcuttur.

⁵⁰ Süyûtî, *Buğye*, s.48

⁵¹ Tarihte Gâzi Hünkâr, Murad Hüdâvendigâr diye anılan I.Murad , 1362-1389 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni yöneten III. Osmanlı Padişahıdır. 1389 yılında yapılan Kosova Savaşı'nda şehit edilmiştir. Kabri Bursa'dadır. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 256).

⁵² Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 4; Mecdî Efendi, *Şakayık Zeyilleri* I, 75

Sicill-i Osmânî adlı eserde Kâfiyeci'nin doğum tarihi 718/1318⁵³ şeklinde verilmektedir.⁵⁴

Ed-Dav'ü'l-Lâmi isimli eserde, Kâfiyeci'nin yaklaşık olarak 790'dan önce Saruhan'ın Gökçe Köyü'nde⁵⁵ doğduğu ileri sürülmekte ve 801 yılında doğduğunu söyleyenin hata ettiği kaydedilmektedir.⁵⁶

Mu'cemü'l-Müellifin isimli eserde de, Kâfiyeci'nin doğum yeri Saruhan'a bağlı Gökçe Köy olarak gösterilmektedir.⁵⁷

Hediyetü'l-Ârifin adlı eserin müellifi ise Kâfiyeci'nin Mısır asıllı olduğunu ve orada doğduğunu bildirmektedir.⁵⁸

Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband adlı eserde Kâfiyeci'nin doğumu için 790/1388 veya 801/1398 tarihleri verilmekte, doğum yeri olarak, Saruhan'ın Kökçekî (Kökğâki) köyü⁵⁹ gösterilmektedir.⁶⁰

1.2.1.2 İsmi, Künyesi, Lakâbı ve Nisbesi

Kâfiyeci'nin kaynaklardaki tam ismi Muhammed b. Süleyman b. Sa'd b. Mes'ûd er-Rûmî⁶¹ el-Hanefî⁶² el-Bergamî⁶³ şeklindedir. Babası Bergamalı Süleyman'dır.⁶⁴

Künyesi Ebu Abdullah⁶⁵ olan Kâfiyeci'nin lakâbı Muhyiddîn'dir.⁶⁶ Ancak yaygın olarak "Kâfiyeci"⁶⁷ lakâbıyla anılmaktadır. Bu şekilde meşhur olması, İbnü'l-Hâcib'in

⁵³ Kâfiyeci'nin Kitâbü't-Teysîr isimli eserini neşreden İ.Cerrahoğlu, bu tarihte bir matbaa hatası olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu, bu tarihin 781 olmasının daha uygun olduğunu söylemektedir. Kâfiyeci, *Kitâbü't-Teysîr*, s.7 (neşredenin girişi).

⁵⁴ Mehmet Süreyya, *SO*, IV, 339.

⁵⁵ İ.Cerrahoğlu, Kâfiyeci'nin doğum yerini Kökçeki (Kökğâki) şeklinde okumuştur. Brockelmann'dan kaynaklanma ihtimali kuvvetli olan bu yanlışlığın aslı Gökçe Köy'dür. Nitekim aynı köyün Manisa il sınırları içindeki varlığı bugün de bilinmektedir. *Köylerimiz*, s.282.

⁵⁶ Şehâvî, *ed- Dav'ü'l-lâmi* VII, 259

⁵⁷ Kehhâle, *Mu'cem*, III, 333

⁵⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*. VI, 208

⁵⁹ bkz. 55. dipnot

⁶⁰ Brockelmann, *Supplement*, II, 140

⁶¹ Leknevî, *Fevâid*, s.169; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 332

⁶² Şevkânî, *el-Bedrüt'-tâli*, II, 171; Ziriklî, *el-A'lâm* VII, 22

⁶³ Taşkoprîzâde, *Şakayık*, s.40

⁶⁴ *SO*. adlı eserde Kâfiyeci'nin adı "Muhyiddîn Mehmet Efendi" şeklinde geçmekte ve babasının "Bergamalı Süleyman" olduğu kaydedilmektedir. Ancak DİA'da "Muhyiddîn Mehmed", Kâfiyeci'nin babasının adı olarak verilmektedir. Bkz.Gökbulut, Hasan, "Kâfiyeci", *DİA*, XXIV, 154

⁶⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 326

(646/1249) nahivle ilgili el-Kâfiye isimli eserine çok önem vermesi ve öğretimde çokça kullanmasından kaynaklanmıştır.⁶⁸

Kâfiyeci, Rumeli olarak bilinen Anadolu'ya nisbetle “ Rûmî”, Bergama'da doğduğu için “Bergamî”, Hanefî mezhebine mensup olması nedeniyle de “Hanefî” nisbesiyle anılmaktadır.

1.2.2 Öğrenim Hayatı ve Hocaları

1.2.2.1 Öğrenim Hayatı

Kâfiyeci o günkü geleneğe uygun olarak, ilk öğrenimini ve temel ilimleri⁶⁹ memleketinde tamamlamıştır.

Belli bir merhaleye geldikten sonra,⁷⁰ çeşitli memleketlere ilim tahsili için yolculuklar yapmıştır. Zirâ XIV. ve XV. asırda Mısır, Suriye, İran ve Orta Asya'daki ilim müesseseleri Anadolu medreselerinden üstün durumdadır. Bu nedenle bu merkezler Anadolu alimleri için ihtisas merkezi niteliği taşımıştır. Bu tarihlerde yaşayan Osmanlı alimlerinin biyografileri incelendiğinde, ezici bir çoğunluğunun yukarıda adı geçen merkezlerden bir veya birkaçına gittiği görülmektedir.⁷¹

Kâfiyeci de, önce Anadolu,⁷² sonra İran,⁷³ ardından Orta Asya'da⁷⁴ ilim öğrenmek için yolculuklar yapmış, birçok büyük alimden istifade etmiş ve kendisini yetiştirmiştir.

⁶⁶ Kehhâle, *Mu'cem*, III, 332; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, VI, 208

⁶⁷ Süleymaniye Ktp. tasnif fişlerinin bir kısmında müellif, “Kâfîcî” şeklinde kaydedilmiştir.

⁶⁸ Mecdi Efendi, *Şakâyık Zeyilleri*, I, 85

⁶⁹ Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 4

⁷⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 327

⁷¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 520; a.mlf, *İlmiye*, s.227

⁷² Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 4

⁷³ Süyûtî, *Buğye*, s.48

⁷⁴ Bursalı M.Tahir, *OM*, II,4

Ayrıca Irak ve Şam'a da giderek ilim elde etme faaliyetine devam etmiş,⁷⁵ hac yaptıktan sonra Kudüs'e uğrayarak üç yıl boyunca ilmî gâye ile orada kalmıştır.⁷⁶ Sonra Kudüs'ten ayrılarak Mısır'a gitmiştir.

1.2.2.2 Hocaları

Kâfiyeci yaşadığı dönemin ilmî muhitinde üstünlüğü tartışmasız kabul edilen değerli ilim erbabı önüne diz çökmüş ve kendisini yetiştirmeye çalışmıştır. Kaynaklarda Kâfiyeci'nin birçok hocadan ders aldığı bildirilmektedir. Ancak nerede hangi hocadan ders aldığı, yine hangi hocadan hangi ilimleri veya hangi eserleri okuduğu hakkında ayrıntılı bilgiler mevcut değildir. İsimlerini bildiğimiz hocaları şunlardır:

İzzeddin Abdüllatif b. Melek (821/1418'den sonra): Hanefî fıkıh alimidir. Tireli'dir. Temiz ahlakı ve erdeminden dolayı kendisine verilen "İbn Melek" veya "Ferişteoğlu" lakabıyla meşhur olmuştur. Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından Tire'de yaptırılan medresede hem Aydınoğulları, hem de Osmanlı idaresi zamanında uzun yıllar müderrislik yapmıştır. Bu nedenle bu medrese "İbn Melek Medresesi" diye şöhret bulmuştur.⁷⁷ Özellikle fıkıh, usûl-ü fıkıh ve hadis ilimlerinde zamanının önde gelen isimlerinden biri olan İbn Melek, değişik alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Yazdığı Menar Şerhi, Molla Hüsrev'in "Usûl"ü ile birlikte Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak takip edilmiştir.⁷⁸

Hafızüddin Bezzâzi (827/1424): Hanefî fıkıh alimidir. İlk tahsilini memleketi olan Saray'da (İdil nehri boylarında) yapmıştır. Kırım ve Bulgaristan'a gidip, buraların önde gelen alimleriyle bilgi alışverişinde bulunmuş, daha sonra Anadolu'ya geçmiştir. Usûl ve furû ilimlerinde zamanının önde gelen alimlerinden kabul edilen Bezzâzi'nin, Anadolu'da bulunduğu sıralarda Molla Fenârî ile müzakereleri olmuştur.⁷⁹ Kaynaklarda Bezzâzi'nin genellikle furûda, Molla Fenârî'nin ise usûlde üstün olduğu kaydedilmiştir.

⁷⁵ Mehmet Süreyya, *SO*, IV, 339

⁷⁶ Sehâvî, ed-*Dav'ü'l-lâmi*, VII, 259

⁷⁷ Taşkoprizâde, *Şakâyyık*, I, 45

⁷⁸ Uzunçarşılı, *İlmîye*, s.229

⁷⁹ Leknevî, *Fevâid*, s.187

Anadolu'ya gitmeden önce yazdığı asıl adı Câmîu'l-Veciz olan Fetevâ-i Bezzâziyye adlı eseriyle tanınmıştır.⁸⁰

Molla Fenâri (834/1431): Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı ve kuruluş dönemi büyük alim ve müçtehitlerindedir. İlk tahsiline Anadolu'da başlamış yüksek tahsilini Mısır'da tamamladıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür. Fenari, ilim adamları yanında Osmanlı devlet adamları tarafından da üstünlüğü tartışmasız kabul edilen bir ilim otoritesidir.⁸¹ Tasavufî yönü de zahirî yönü kadar kuvvetli olan Molla Fenâri, Davûd-u Kayseri'den sonra Muhyiddîn-i Arabî'nin Vahdet-i Vücut felsefesinin Osmanlı ülkesinde yayılmasında etkili olmuştur.⁸²

Abdolvâcid b. Muhammed (838/1431): İran'dan Anadolu'ya gelen II. Murad devri alimlerindedir. Edebi ve akli ilimler yanında, tefsir, hadis ve fıkıh gibi şer'î ilimleri de memleketinde tamamlamıştır. Anadolu'daki alimlerle yaptığı ilmi tartışmalarda başarı sağlayınca Kütahya'da bir medrese'ye müderris olarak atanmış ve bu medresede uzun süre kalmıştır. Bu medrese daha sonra onun adıyla "Vâcidiyye" veya "Molla Vâcid Medresesi" şeklinde bilinir olmuştur.⁸³

1.2.3 Mısır'a Yerleşmesi ve Müderrisliği

Yaşadığı dönemdeki birçok ilim merkezini dolaşarak ilmî birikimini artırdıktan sonra, Kâfiyeci 830/1427 yılı dolaylarında Memlûk hükümdarı Eşref Seyfeddin Barsbay'ın iktidarı (1422-1438) döneminde Kâhire'ye gelmiştir.⁸⁴

Buradaki ilim adamları ile yaptığı ilmî toplantılar ve katıldığı müzakerelerde ilmî ehliyetini kabul ettirerek kendini ispat etmiştir. Bunun üzerine kendisine ders ve fetva verme izni verilen Kâfiyeci,⁸⁵ bir daha ayrılmamak üzere Kâhire'ye yerleşmiştir.

⁸⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 183

⁸¹ *Salnâme*, s.322

⁸² Uzunçarşılı, *İlmiye*, s.229

⁸³ Mecdi Efendi, *Şakayık zeyilleri* s.66

⁸⁴ Gökbulut, "Kâfiyeci", *DİA*, XXIV, 154

⁸⁵ Mehmet Süreyya, *SO*, IV, 339

Kâfiyeci Mısır'da bulunduğu ilk yıllarında dünya işlerini bir kenara bırakarak insanlardan uzaklaşmış ve Berkuk Külliyesi'ne yerleşmiştir. Dört mezhebe göre eğitimin verildiği bu külliye Bisâtî (v.1439) ve İbn Hacer el-Askalânî (v.1449)'nin de içlerinde bulunduğu farklı mezheplerden bir çok alim ve öğrenci ile görüşme imkânı bulmuştur. Sehâvî, Kâfiyeci'nin burada senelerce kaldığını nakleder.⁸⁶

Kâfiyeci Mısır'da ömrünün sonuna kadar ders okutmak ve öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuştur. Önce el-Melikü'l-Eşref Barsbay Türbesi'nde,⁸⁷ 842 yılından sonra da el-Melikü'l-Şa'ban Zaviyesi ve Türbesi'nde baş müderrislik görevine getirilmiştir.⁸⁸ 858 yılından itibaren ise, İbn Hümam (v.1457)'in vefatı üzerine boşalan Şeyhûniyye Hankâhı baş müderrisliği görevlerinde bulunmuştur.⁸⁹ Bu vazifesini vefatına kadar sürdürmüştür.

Eğitim öğretim hizmetlerinin yanı sıra fetva vermeyi de sürdüren Kâfiyeci, zamanla burada Hanefî mezhebinin yetkili ismi olmuştur.

1.2.4 Öğrencileri

Kâfiyeci farklı mezheplerden ve farklı sahalarda çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. İnsanlar onun ilminden istifade etmek için sıraya girmişlerdir. Talebeleri onun sağlığında dönemin ileri gelen kişileri olmuş ve önemli mevkilere yükselmişlerdir.⁹⁰ Kaynaklarda isimlerine ulaşabildiğimiz öğrencileri şunlardır:

Takiyyüddin el-Hısnî (829/1426):⁹¹ Şam'da yetişmiştir. Şafii fıkhında devrinin otoritelerinden biri olmuştur. İbn Teymiyye'ye karşı takındığı olumsuz tavır, Şam halkı

⁸⁶ Sehâvî, ed-*Davü'l-lâmi*, VII, 22

⁸⁷ Süyûtî, *Buğye*, s.48

⁸⁸ Sehâvî, ed-*Dav'ül-lâmi*, VII, 260; Kâfiyeci, *el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*, thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, s.11-12, (neşredenin girişi).

⁸⁹ Taşköprizâde, *Şakâyyık*, I, 45

⁹⁰ Sehâvî, ed-*Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

⁹¹ Sehâvî, a.g.e., VII, 259

arasında huzursuzluk çıkmasına neden olmuştur. Tasavvuf ilmi ile de ilgilenen Hısnî'nin menkibe ve kerametleri çoktur.⁹²

Muhammed b. Çakmak (847/1444): Mısır sultanlarından Emir Çakmak'ın oğludur. Zamanın alimlerinin ileri gelenlerinden olmuştur. Tefsir ve fıkıh dışındaki diğer ilimleri Kâfiyeci'den öğrenmiştir.⁹³

İbn Tağriberdi (874/1470): Fıkıh ve tarih alimidir. 15. yüzyılın en başarılı. Müslüman Mısır'ın en büyük tarihçilerinden biridir. Kâfiyeci'den meâni ve beyan okumuştur.⁹⁴

Necmeddin İbn Kâdî Aclun (876/1472):⁹⁵ Şafii fakih ve kelam alimidir. Dımaşk'ta doğmuş ve orada büyümüştür. Şafii fıkında Dımaşk ve Kâhire'de otorite haline gelmiştir. Mısır'da Şafii mezhebi baş kadılığına tayin edilmiştir.⁹⁶

İbn Esed (882/1477): Şafii mezhebi fıkıh alimidir. Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğmuştur. Birçok hocadan ders alan İbn Esed, aklî ilimleri çoğunu Kâfiyeci'den öğrenmiştir.⁹⁷

İbn-i Kavan (889/1484): Çok sayıda alimin derslerine devam etmiş ve dini ilimlerde mütehassıs olmuştur. Kâfiyeci'den meâni ve beyan öğrenmiştir.⁹⁸

Muhammed Bulkinî (1485): Mısır'daki Bulkine kasabasından ve birçok alim yetiştiren Bulkini ailesindedir. Kâfiyeci'den kelam ilmini öğrenmiştir.⁹⁹

Celaleddin Süyûtî (911/1505): İslam alimleri içinde, eserlerinin çokluğu ve telif sahasının genişliği ve haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Kâfiyeci'den tefsir, hadis, usul, Arapça, meâni ve daha bir çok ilim okuduğunu ve O'ndan çokça istifade ettiğini bildirmektedir.¹⁰⁰

İbnü'ş-Şihne (921/1515)¹⁰¹: Hanefi fakihidir. Halep'te doğmuştur. Kâhire'de toplam on üç yıl Hanefi baş kadılığı yapmıştır. Bazı fetvaları ve davranışları ile dikkat çekmiş, dönemin uleması ve ileri gelenlerine karşı kullandığı ifadeler nedeniyle eleştirilmiştir.¹⁰²

İbnü'l-Kerekî (922/1516): Hanefi fakihidir. Aslen Ürdün'ün doğusundaki Kerek'tendir. Kâhire'de doğmuştur. Hanefi baş kadılığı yapmıştır. Birçok medresede

⁹² İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 188; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 166

⁹³ Sehâvî, *ed-Dâv'ül-lâmi*, VIII, 210; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 73

⁹⁴ Çuhadar, İsmail Yiğit, "İbn Tağriberdi", *DİA*, XX, 385

⁹⁵ Kallek, Cengiz, "İbn Kâdi Aclun", *DİA*, XX, 99

⁹⁶ Kehhâle, *Mu'cem*, X, 223

⁹⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, I, 227

⁹⁸ Sehâvî, *a.g.e.*, III, 136

⁹⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, IX, 95; Kehhâle, *Mu'cem*, IX, 232

¹⁰⁰ Süyûtî, "*Kitâbu't-tehaddüs bi ni'metillah*", s.243

¹⁰¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, IV, 33

¹⁰² İbnü'l-İmâd, *Şezerâ.*, VII, 98-99

meşihatlık yapan İbnü'l-Kerekî, Memlûk sultanlarına yakın olma imkanı bulmuş ve büyük maddi imkanlara kavuşmuştur.¹⁰³

Zekerıyyâ el-Ensârî (926/1519): Şafii fakihi ve muhaddistir. Mısır'da doğmuştur. Yirmi yıl kadar Şafii kadılığında bulunmuştur.¹⁰⁴ Arabî ilimleri, usûlü fıkıh ve çeşitli aklî ilimleri Kâfiyeci'den okumuştur.

1.2.5 İlmi Şahsiyeti

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce İslam dünyasında özellikle VII yüzyıldan itibaren ilim adamı imajı eskiden olduğu gibi bir veya birkaç ilim dalında uzman olmak yerine, bütün ilimlerle az çok uğraşan ansiklopedist bir ilim adamlığına dönüşmeye başlamıştı. Bu arada özellikle tasavvuf, XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren her alimin ilgi alanına girmeye başlamıştı. Eski ilim sınıflamaları yerine, artık ilimler genelde zâhir ve bâtın ilimleri olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Gerçek ilim adamı bu iki ilim dallarında birlikte yetişen kimse olarak görülüyordu.¹⁰⁵

İşte müellifimiz olan Muhyiddîn el-Kâfiyeci, yukarıda zikredildiği şekilde bir çok ilim dalında uzmanlaşmış çok yönlü bir alimdir. O, dini ve aklî ilimlerin neredeyse tamamında söz sahibi olan, ömrünü fetva vermek, ders okutmak ve öğrenci yetiştirmekle geçiren bir ilim adamıdır. Hayatından bahseden kaynaklarda, evliliği veya çocukları olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte, ailesinden söz edilmemektedir. O doksan yıla yaklaşan ömrünün tamamını ilme adanmış olmalıdır.

Kâfiyeci, Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere, tefsir, fıkıh, kelam, hadis, tasavvuf, tarih, cedel, felsefe, astronomi, geometri ilimlerinde zamanının otoritesi kabul edilmiştir. Mısır'da özellikle aklî ilimlerdeki üstünlüğü ile temayüz etmiştir. Kelam, nahiv, sarf, î'rab, meâni, beyan, cedel, mantık, felsefe, astronomi ilimlerinde kendisi ile yarışacak kimse olmadığı bildirilmiştir.¹⁰⁶ Hocası İbn Hacer ile Kâfiyeci'nin

¹⁰³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, I, 59

¹⁰⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâmus*, I, 463

¹⁰⁵ Bayraktar, Mehmet, "Davud-ul Kayserî ve Osmanlı İlim Geleneğinin Teşekkülü", *Osmanlı*, VII, 57

¹⁰⁶ Süyûtî, *Buğye*, s.48

birbirlerinden övgü ile söz ettiğini nakleden Sehâvî, Kâfiyeci'nin fıkıh, tıp ve edebi ilimlerde özel ihtisas sahibi olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷

Aslında Bursalı Mehmet Tahir'in dediği gibi Süyûtî'nin hocası olması onun ilmi birikimi, kemal ve olgunluğu hakkında fikir sahibi olmak için yeterlidir.¹⁰⁸ 14 yıl boyunca Kâfiyeci'nin derslerine devam eden Süyûtî, O'ndan her defasında daha önce hiç işitmediği nükteler ve derinlikli meseleler duyduğunu ve çokça istifade ettiğini söylemektedir. Kâfiyeci, bir gün Süyûtî'ye “Zeydün Kâimun” terkininin i'râbını sormuş, öğrencisinin soruyu çok basit bulması üzerine, bu terkipte onun bilmediği 113 vecih bulunduğunu söylemiştir. Süyûtî, hocasının bu konuda yazdığı risâleyi istinsah ettiğini bildirmektedir.¹⁰⁹

Süyûtî'nin ifadelerinden, Kâfiyeci'nin onun ilmi birikiminin yanı sıra, şahsiyeti üzerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Süyûtî hocası hakkında, “O'nu babamdan sonra bir baba kabul ederdim” demektedir.¹¹⁰

Sağlam bir akide sahibi olan Kâfiyeci, ilim ehline muhabbet duymuş ve bid'atçılardan hoşlanmamıştır. O, son derece iffetli, ilmiyle amel eden ihlaslı bir alimdir. Yapılmakta olan bir işte ihlas görmediğinde derhal irtibatını kesmiştir. İlerlemiş yaşına rağmen çok ibadet ettiği, Kur'ân okuduğu zaman ayetlerin manasını düşünerek çokça ağladığı bildirilmektedir.¹¹¹

Kâfiyeci iyi niyetli ve son derece merhametli bir kişiliğe sahiptir. O'nun komşu ve arkadaşlarıyla iyi geçinmeye çok dikkat ettiği, düşmanlarına karşı dahi hoşgörülü ve merhametli olduğu anlatılmaktadır. Yine O'nun cömert ve ikram sahibi olduğu, dünya malına kıymet vermediği, hiçbir şeyi kalmayınca kadar malını sadaka edebilecek bir yaratılıştaki olduğu zikredilmiştir. Ancak bütün bu üstün meziyetlerine rağmen bazı insanların saldırılarından kurtulamamış, onların eziyetlerine karşı sabırlı ve olgun

¹⁰⁷ Sehâvî, ed-*Dav'ü'l-lâmî*, VII, 259

¹⁰⁸ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 4

¹⁰⁹ Süyûtî, *Buğye*, s.48

¹¹⁰ Süyûtî, a.g.e., s.48

¹¹¹ Sehâvî, ed-*Dav'ü'l-lâmî*, VII, 260

davranmıştır. Süyûtî, babası ile Kâfiyeci arasında dostluk olduğunu ve Mısır ehlinin aksine, babasının ona yardım ettiğini nakletmektedir.¹¹²

Kâfiye’ci Mısır’a yerleştikten sonra, bir daha Anadolu’ya dönmemiştir. Bu durum Mısır’da gördüğü ilgiden kaynaklanmış olmalıdır. Kâfiyeci burada büyük bir üne kavuşmuş, şöhreti, ismi her tarafta duyulmuştur. Gerek ilim adamları, gerekse devlet adamları nezdinde itibarı yüksek olan Kâfiyeci, onlardan hürmet ve saygı görmüştür. Belli bir zaman tayin edilmeksizin, gece gündüz istediği vakitte Memlûk hükümdarıyla görüşme imkanına sahip olmuştur. Kâfiyeci, Fatih Sultan Mehmet’in de taktirini kazanmıştır. O’nun Osmanlı Padişahı ile sürekli haberleştiği ve Fatih’in kendisine hediyeler gönderdiği bildirilmektedir.¹¹³

1.2.6 Vefatı

Kâfiyeci doksan yıla yaklaşan ömrünün yaklaşık elli yılını Mısır’da geçirmiş ve burada vefat etmiştir. Eşref Barsbay, Zâhir Çakmak ve Kayıtbay dönemlerini gören Kâfiyeci, 879/1474 yılı 4 Cemâziyel-evvel 879/16 Eylül 1474 tarihinde perşembeyi cumaya bağlayan gece Kâhire’de vefat etmiştir.¹¹⁴ Kaynakların üzerinde birleştikleri bu tarihin dışında 873/1468¹¹⁵, 888/1483¹¹⁶ ve 899/1494¹¹⁷ yılları da Kâfiyeci’nin vefat tarihi olarak gösterilmektedir. Sehâvi 879 yılını kabul etmekle birlikte Cemâziyel-âhir’in dördüncü cuma sabahı vefat ettiğini nakletmektedir.¹¹⁸

Kâfiyeci vefatından üç gün önce Eşrefiyye Türbesi yanında hazırlattığı kabrine defnedilmiştir. Cenaze merasiminde, Mısır Emiri Eşref Seyfeddin Kayıtbay (İktidarı; 1468-1496) da hazır bulunmuş; O ve Kâhire ahâlisi böyle bir zatın aralarından ayrılmasına çok üzölmüşlerdir.¹¹⁹

¹¹² Süyûtî, *Buğye*, s.48

¹¹³ Gökbulut, “Kâfiyeci”, *DİA*, XXIV, 154

¹¹⁴ Süyûtî, *Buğye*, s.48; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifin*, VI, 208

¹¹⁵ Leknevî, *Fevâid*, s.169

¹¹⁶ Mehmet Süreyya, *SO*, IV, 339

¹¹⁷ Şevkânî, *el-Bedrü’-t-tâli*, II, 171

¹¹⁸ Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi*, VII, 261

¹¹⁹ Sehâvî, *a.g.e.*, VII, 261

1.3 Eserleri

Kâfiyeci dinî ve aklî ilimler sahasında birçok eser yazmıştır. Kendisi Türk olmasına rağmen, eserlerinin tamamını Arapça kaleme almıştır. Bunların bir çoğu hacimleri bakımından küçük olup, çok azı müstakil kitaplar halindedir. Eserlerin ekserisi soru-cevap tarzında küçük risâlelerden oluşmaktadır. Bu nedenle de bunların korunması ve günümüze intikali pek mümkün olmamıştır.

Süyûtî hocası Kâfiyeci'den eserlerini toplamak gayesiyle isimlerini sorduğunda O, eserlerinin isimlerini unutmuş olduğunu ve sayamayacağını söylemiştir.¹²⁰

Kâfiyeci, Süleymâniye'de Reisülküttâb Mustafa Ef. Ktp. No:1187 de bulunan "Kitâbü'l-Envar" adlı çalışmasının sonunda, kendisinin yazdığı bir icazette altmıştan fazla eseri olduğunu söylemektedir. Lâleli Ktp. No:1906/3 de kayıtlı mecmuadaki icâzetnâmede ise, eserlerinin sayısının yüzden fazla olduğunu bildirmektedir. Bundan dolayı eserlerinin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek güçtür.

Kâfiyeci'ye ait yetmiş küsur eser tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı günümüze ulaşmamış, bir kısmı ise, yazma şeklinde genelde Mısır ve İstanbul kütüphanelerinde gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir.

1.3.1 İslam Hukuku Konusundaki Eserleri

Kâfiyeci fıkıh ile ilgili eserlerinde, mezhepler, içtihat, müçtehit, taklit, selef, halef, sultan, melik, kadâ, gibi günümüzde de güncel sayılan konular üzerinde durmuştur. Fıkha dair müstakil eserlerinin yanı sıra, başka ilimlere ait bazı eserlerinde de fikhî konulara yer vermiştir. Örneğin, "Ameller niyetlere göredir. " hadisini konu edinen

¹²⁰ Süyûtî, *Buğye*, s.48

Hülâsatü'l-akvâl fi'l-hadîs adlı çalışmasında, içtihat, müçtehit ve içtihadın şartları gibi konulara tam 15 varak (46b-61a) ayırmıştır.

1. *Alâ şerhi'l-hidâye*¹²¹

2. *el-Ferah ve's- sūrûr fî beyânîl – mezâhibil – erba'ati fi'l-usûr*¹²²

Mezheplerin mahiyeti, içtihat, taklit ve dört mezhep imamı hakkında bir risâledir. Esad Ef. Ktp. No:3577/2 de 42-51 varakları arasında 21 satır olarak bulunmaktadır. Ahmet Safiyyüddîn tarafından tâlik hattıyla 1160/1747'de istinsah edilmiştir.¹²³

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde mezheplerin hakikati, içtihat ve taklit, ikinci bölümde mukallidin kendi mezhebi ve diğer mezhepler için nasıl düşünmesi gerektiği, üçüncü bölümde ise dört imamla ilgili bilgiler yer almaktadır. Müellif eserini Neşâtü's- sudûr adıyla şerh etmiştir.

3. *Vecîzü'n- nizâm fî izhârî medâriki'l- ahkâm.*

Tezin ayrı bir bölümünü teşkil eden eser, ileride incelenecektir.

4. *Neşâtü's- sudûr fî şerhi kitâbi'l – ferah ve's- sūrûr*¹²⁴

Yukarıda bahsedilen “Kitâbu'l –Ferah” adlı eserin şerhi mahiyetinde olan bu çalışma, Ayasofya Ktp. No: 1477; Esad Ef. Ktp. No:1480/2 de bulunmaktadır.Diğer bir nüshası ise British Museum Or. 3109'dadır. Müellif şerhte, metindeki görüşlerinin delillerini vermekte, metne göre biraz daha fazla tartışmalara girmekte ve mezhep usulleri üzerinde durmaktadır. Son kısımda Ebû Hanife ile İmam Şâfiî ve yine Ebû Hanife ile İbn Ebi Leyla arasındaki ihtilaflara değinen Kâfiyeci, mukallidin mezhep değiştirmesi konusunda da geniş tartışmalara yer vermektedir.¹²⁵

5. *Seyfü'l-kudât a'le'l-buğât*¹²⁶

Lâleli Ktp., No: 3643/4; Hacı Mahmut Ef. Ktp., No:986; Şehit Ali Paşa Ktp., No: 948/1 ve Esad Ef. Ktp., No: 3745 de kayıtlı olan eser üç bölümden oluşmaktadır.

¹²¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹²² Rieu, Charles, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, p.205 (Bu eser British Museum Or:3109 numara (16-146) da bulunmaktadır.) Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l –ârifîn*, II, 209; Kâtip Çelebi, *Keşfuz-zünûn*, II, 1253 (Bu eser Berlin 2808 ve Br. Museum Supplement 322'de de bulunmaktadır.)

¹²³ Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları, Kuruluşundan Fatih Devri Sonuna Kadar*, s. 186

¹²⁴ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfuz-zünûn zeyli*, II, 646

¹²⁵ Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları, Kuruluşundan Fatih Devri Sonuna Kadar*, s.187

¹²⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z- zünûn*, II, 1018; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l –ârifîn*, II, 208-209

Birinci bölümde ıstılahlar, ikinci bölümde hükmün araştırılmasının gerekliliği ve müteahhirîn alimlerinin bu konudaki görüşleri, son bölümde ise, hükmün yanlış verilmesi üzerinde durulmuştur.¹²⁷

6. *Seyfü'l-mülûk ve'l-hükkâmi'l-mürşidi lehüm îlâ sebîli'l-hakk ve'l-ahkâm*¹²⁸
Siyasetnâme türünde olan eser; Ayasofya Ktp. No:2882; Şehid Ali Paşa Ktp.No: 1353/2 ve Nûruosmaniye Ktp., No: 3948 de bulunmaktadır. Sultanlık emirlik ve valiliğin şerefi, melikler ve reâya ile ilgili hükümler, geçmiş asırlarda yaşamış meliklerin hayatlarından nasihat ve ibret alınacak örnekleri açıklayan üç bölümden oluşmaktadır. Son kısımda ise meliklerin nesep, sîret ve tarihlerine ait örnekler yer almaktadır.

1.3.2.Diğer İlimlere Dair Eserleri

1. *Benâtü'l-efkâr fî şe'ni'l-i'tibâr*¹²⁹

2. *el-Bişâre fî kavlihî Teâlâ: "Fe'tü bisûretin min mislihî"*¹³⁰

3. *ed-Dürretü'l-gâliyeti'l-âliyeti'n-nûrâniyye*¹³¹

Eserin ismi bazı kaynaklarda "ed-Dürretü'l-âliyetü'l-gâliye" şeklindedir.¹³²

4. *el-Envâr fî 'ilmi't-tevhîd*

Bazı kaynaklarda¹³³ "Envâru's-seâde fî şerhi kelimetey eş-şehâde" ismiyle geçen eser, İstanbul kütüphanelerinde bol miktarda yazma olarak bulunmaktadır, Nüshaları: Esad Ef. Ktp.,No:1366/3, 1480; Süleymaniye Ktp. No: 1036/1; Şehid Ali Paşa Ktp. No: 2734/1, 2762/9; Amcazâde Hüseyin Paşa Ktp. No: 296; Reîsülküttâb Mustafa Ef. Ktp. No: 1187/1; Berlin 2437/8; Kairo II.5.

5. *Hallü'l-işkâl fî mebâhisi'l-eşkâl fî'l-hendese*¹³⁴

¹²⁷ Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları, Kuruluşundan Fatih Devri Sonuna Kadar*, s.189

¹²⁸ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Keşfuz-zünûn zeyli, II, 36; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 208 (Ayrıca bu eser Gotha: 1884 de bulunmaktadır.)

¹²⁹ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 197; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifin*, II, 208

¹³⁰ Brockelmann, *GALL*, II, 139 (bu eser Kairo VII. 448'de bulunmaktadır.)

¹³¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 459 (Bu eser Kairo VII. 446'da bulunmaktadır.)

¹³² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 208

¹³³ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 208; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, I, 194; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260.

¹³⁴ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bursalı M.Tahir. *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 208; a.mlf., *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 416

6. *Hüsni'l-hitâm li'l-merâmi min hâze'l-keâm*¹³⁵

7. *Hitâmü'l-misk*¹³⁶

8. *Hülâsatü'l-akvâl fi hadîsi inneme'l-a'mâlü binniyyât.*

Bu eser Ayasofya Ktp. No: 525'de bulunmaktadır.¹³⁷

9. *el-Hidâye li beyâni'l-halki ve't-tekvîn*¹³⁸

10. *el-İhkâm fi ma'rifeti'l-îmâni ve'l-ahkâm*¹³⁹

11. *İkdü'l-ferâid min bahri'l-fevâid.*

Bazı kaynaklarda¹⁴⁰ “İkdü'l-ferâid min tahrîri'l-fevâid” şeklinde ismi verilen bu eserden Arthur J. Arberry “Ferâidu bahri'l-fevâid” adıyla bahsetmektedir. Arberry, bu eserin mucize hakkında üç soruyu ihtiva ettiğini ve başka nüshası olmadığını kaydetmektedir.¹⁴¹ Ancak İstanbul Köprülü Ktp. No: 747'de eserin bir nüshası daha bulunmaktadır.

12. *İ'rab ekme'l-hamd.*

Kaynaklarda bulunmayan bu eser Lâleli Ktp. No: 1906/2 de bulunmaktadır.

13. *el-İşrâk fi merâtibi't-tibâk*

Kaynakların¹⁴² hakkında fazla bilgi vermediği bu eserle ilgili olarak Arthur J. Arberry, belâgat üslubu hakkında yazılmış kısa bir risâle olduğunu kaydetmektedir.¹⁴³

14. *el-Kâfi fi beyâni's-saffi't-tavîli'l-mustakim*¹⁴⁴

Eserin adı bazı kaynaklarda “el-Kâfi fi beyâni's-saffi'l-mustatili cidden” şeklinde geçmektedir.¹⁴⁵

15. *el-Kâfi's-şâfi.*

Eser ilmin ve ilim öğrenenlerin faziletinden bahsetmektedir.¹⁴⁶

¹³⁵ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208; a.mlf., *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 404 (Bu eser Kairo I.177'de bulunmaktadır.)

¹³⁶ Brockelmann, *Supplement*, II, 140 (Bu eser Rampûr, I. 707'de bulunmaktadır.)

¹³⁷ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208; a.mlf., *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 433

¹³⁸ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6

¹³⁹ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 36 (Bu eser Kairo I, 455'de bulunmaktadır)

¹⁴⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208-209; a.mlf., *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 109; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5

¹⁴¹ Arberry, Arthur J., *The Chester Beatty Library*, No: 3519

¹⁴² Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208; a.mlf., *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 87 (Bu eser Kairo, II.176'da bulunmaktadır.)

¹⁴³ Arberry, *The Chester Beatty Library*, No: 3666

¹⁴⁴ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140 (Bu eser Kairo VII. 315, 447'de bulunmaktadır.)

¹⁴⁵ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Vollers, *Fihristü'l-Hidâiyeye*, VII, 315.

16. Kalâidü'l-ikyân fî bahri fedâili şehri receb ve şaban.

Eser recep ve şaban aylarının faziletini incelemektedir.¹⁴⁷

17. Karârü'l-vecdi fî şerhi'l-hamd¹⁴⁸

18. Keşfü'n-nikâb li'l-ashâb ve'l-ahbâb.

Kaynaklar bu eserin Kur'ân'ın i'cazından bahsettiğini nakletmektedir.¹⁴⁹

19. Kibletü'l-ervâh fî't-tasavvuf¹⁵⁰

20. Kitâbu'l-muhtasar fî ilmi'l-istibdâl.

A.J.Arberry'in başka bir nüshası olmadığını söylediği¹⁵¹ bu eser, Ayasofya Ktp. No: 2882'de kayıtlıdır.

21. Kitâbün alâ tefsîri'l-Beydâvî ve'l-mutavvel¹⁵²

22. Kitâbü'r-rahme fî beyâni ahvâl aleml-berzah.

Kaynaklarda ismi geçmeyen bu eser, Ayasofya Ktp No: 2130/3'de 17a-44b varakları arasında bulunmaktadır.

23. Kitâbü'r-ravh fî ilmi'r-rûh.

Eser üç bölümden oluşmakta ve Ayasofya Ktp. No:2130/2'de bulunmaktadır.

24. Levâmiu'l-envâr fî't-tasavvuf¹⁵³

25. Menâzilu'l-ervah fî't-tasavvuf.

Kaynakların¹⁵⁴ bir mukaddime, beş bölüm ve bir neticeden oluştuğunu söylediği bu eser, Esad Ef. Ktp. No:1365'de bulunmaktadır. Mecdi Fethi İbrahim tarafından Kâhire'de 1991 yılında tahkiki yapılmıştır.

26. Menbau'd-dürer fî ilmi'l-eser¹⁵⁵

27. Mirâcü't-tabakât ve ref'id-derecât li ehli'l-fehmi ve's-sikât.

¹⁴⁶ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir, *MO*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208-209, a.mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 259; Arberry, *The Chester Beatty Library* No: 3519

¹⁴⁷ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209; a. mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 238; Vollers, *Fihristü'l-Hidiviyye*, VI, 175

¹⁴⁸ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208-209, a.mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 222 (Bu eser Kairo II.57'de bulunmaktadır.)

¹⁴⁹ Brockelmann, *Supplement*, II,140; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209, a.mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 369

¹⁵⁰ Brockelmann, *GALL*, II, 139, *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208-209, a.mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 220.

¹⁵¹ Arberry, *The Chester Beatty Library*, No: 3201

¹⁵² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹⁵³ Brockelmann, *GALL*, II, 139

¹⁵⁴ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209; a.mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 555

¹⁵⁵ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1847

Vakıflardaki hisseler hakkında olan eser, iki bölümden oluşmuştur.¹⁵⁶

28. *el-Muhtâr fî mes'eleli'l-kuhl.*

Kaynaklarda¹⁵⁷ “Kitabü'l-muhtâr fî meseleti'l-kuhl” ismiyle zikredilen bu eser İstanbul Yeni Cami Ktp. No: 1181/2’de kayıtlıdır.

29. *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser*¹⁵⁸

Bursalı M. Tahir’in¹⁵⁹ “Muhtasar fî ilmi'l-hadis” şeklinde kaydettiği bu eser, İstanbul’da Reîsülküttâb Mustafa Ef. Ktp. No: 1187/2’de bulunmaktadır. Hadis terimleriyle ilgili olan eser, bir mukaddime, üç bölüm ve hâtimedden oluşmuştur. Ali Zevin tarafından tahkiki yapılmış, Seyyid Şerif Cürçânî’nin hadis usûlüne dair risâlesiyle birlikte “Risâletân fî mustalahi'l-hadîs” adıyla 1987 yılında Riyad’da yayınlanmıştır.

30. *el Muhtasar fî ilmi'l-irşâd*¹⁶⁰

31. *el-Muhtasarü'l-müfid fî ilmi't-târih*¹⁶¹

Ayasofya Ktp. No: 4438 ve 3402/3’de bulunan eser üç bölümden meydana gelmiştir. Tarih ilminin başlangıcı, usûlü ve meseleleri, ilim ehlinin şerefi ve ilmin faziletinden bahsetmektedir. İlk defa F.Rosenthal tarafından neşredilen eserin ikinci bir tahkiki ve neşri Muhammed Kemaleddin İzzeddin tarafından yapılmış ve Beyrut’ta 1990 tarihinde yayınlanmıştır. Son olarak ise, Kasım Şulul tarafından “Kâfiyeci’de Tarih Usûlü” adıyla neşredilmiştir.¹⁶²

32. *en-Niseb li ehli'l-edeb.*

Bu eser İstanbul Lâleli Ktp. No: 1906/1’de kayıtlıdır. Üç bölümden oluşan eser nisbenin mahiyeti, ona olan ihtiyaç ve sebepleri, nisbenin hükümleri ve tam bir nisbeye taalluk eden ilimden bahsetmektedir.¹⁶³

33. *Neylü'l-merâm fî tefsîri kavlihi Teâlâ: “Ve mâ Rabbüke Bizallâm”*

Kaynaklar, nazım şeklinde yazılmış bir eser olduğunu kaydetmişlerdir.¹⁶⁴

34. *en-Nüzhe fî ravzati'r-rûhi ve'n-nefsi.*

¹⁵⁶ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209; a. mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 511 (Bu eser Leipzig 393’de bulunmaktadır.)

¹⁵⁷ Brockelmann, *GALL*, II, 139

¹⁵⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹⁵⁹ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5

¹⁶⁰ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140

¹⁶¹ bkz. Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 6; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi*, VII, 260; Vollers, *Fihristü'l-Hidîviyye*, V,145 (Bu eser ayrıca Kairo V.335’ de mevcuttur.)

¹⁶² Şulul, Kasım, *Kâfiyeci’de Tarih Usûlü*, s.24

¹⁶³ Brockelmann, *Supplement*, II, 140

¹⁶⁴ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209

Bir mukaddime ve iki bölümden oluşan eser¹⁶⁵ Ayasofya Ktp. No: 2130'da kayıtlıdır.

35. Nüzhetü'l-ervâh ve gıbtatü'l-eşbâh fi't-tasavvuf.

Tasavvuf hakkında bir varaklık bir risâle olduğu bildirilmiştir.¹⁶⁶

36. Nüzhetü'l-ihvân fi tefsîri kavlihî Teâlâ: "Yâ Lûtu innâ Rusulü Rabbik"¹⁶⁷

Ayasofya Ktp. No: 413'de 1a-48b varakları arasında bulunan risâle, üç bölümden oluşmakta ve yukarıda geçen ayeti soru cevap tarzında açıklamanın yanı sıra, tefsir hakkında da bilgiler vermektedir.

37. Nüzhetü'l-mu'rib fi'l-maşriki ve'l-mağrib.¹⁶⁸

İstanbul Yeni Cami Ktp. No: 1181/3'de bulunan soru-cevap tarzında iki varaklık bir risâledir.

38. Nüzhetü'l-ashâb.

İzmirli İsmail Ağa Ktp. No:3817'de kayıtlı olan bu eser, Fâtır sûresinin son ayetinin tefsiridir.

39. Remzü'l-esrâr fi mes'eleti'l-kuhl.¹⁶⁹

İsmi tafdil konusunu inceleyen eser, Yeni Cami Ktp. No: 1181/4'de bulunmaktadır.

40. Remzü'l-hitâb bi raşhi'l-iyâb¹⁷⁰

41. er-Remz fi ilmi'l-istibdâl.

Arthur J. Arberry'nin¹⁷¹ başka bir nüshası olmadığını söylediği bu eser, Ayasofya Ktp. No: 2882'de mevcuttur.

42. er-Ravzatü'z-zâhireti'n-nâfia fi'd-dünyâ ve'l-âhire.

Bu eser ileri gelen müslüman şahsiyetlerinin cuma namazının faziletleri hakkında söyledikleri sözleri ihtivâ etmektedir.¹⁷²

¹⁶⁵ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209 (Bu eserin başka bir nüshası Londra'da British Museum Add. 7519 nolu mecmuanın ilk makalesi olarak bulunmaktadır.)

¹⁶⁶ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 209; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, II, 1939

¹⁶⁷ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208-209; a.mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, II, 642

¹⁶⁸ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140

¹⁶⁹ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Vollers, *Fihristü'l-Hidviyye*, VII, 311 (Bu eserin diğer nüshaları Kairo II, 145; Damaskus, Zahiriyeh 38,126'da bulunmaktadır.)

¹⁷⁰ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bağdatlı İsmail Paşa *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 583; a. mlf, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 208; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6, (Bu eser Kairo I, 184,187'de bulunmaktadır.)

¹⁷¹ Arberry, *The Chester Beatty Library*, I, No: 3201

¹⁷² Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140 (Bu eser Musul: 32,127 ve Paris 112b de mevcuttur.)

43. Risâle fî beyâni'l-mucizât

Arthur. J. Arberry, bu eserin mucizeler hakkında olduğunu ve başka bir nüshasının bulunmadığını söylemektedir.¹⁷³

44. Risâle fî ilmi't-tefsir ve vucûhi'l-kıraât¹⁷⁴

45. Risâle fî'l-istisnâ¹⁷⁵

46. Risâle fî'l-mebâhisi'l-müteallikati bi emmâ.

“Ba'de” ve “emma” lafızlarının kullanılmasını ele alan bu risâle, Lâleli Ktp. No: 3022'de kayıtlıdır.

47. Risâle fî'l-mahabbe¹⁷⁶

48. Risâle müstakille bi ilmi'n-nefs ve vucûhi'l-kıraât¹⁷⁷

49. Risâle fî tabakâti'l-butûn li beyâni ahkâmi'l-vakfi a'lâ evlâdi'l-evlâdi ve gayri zâlike¹⁷⁸

50. Risâle fî'l-vakf.

İstanbul Nûruosmâniye Ktp. No: 1360'da kayıtlıdır.

51. Risâle “Zeydün Kâimun”¹⁷⁹

İstanbul Esad Ef. Ktp. No: 3829/5'de kayıtlı olan bu risâle, “Zeydün Kâimun” terkinde bulunan 113 vechi madde madde sıralamaktadır.¹⁸⁰

52. Seyfü'l-Hakk ve'n-nusra 'A'lâ Rikâbi Ehli'l-Bağyi ve'l-Fitne¹⁸¹

Eserin ismi kaynaklarda biraz değişik olarak geçmektedir. Bursalı Mehmet Tahir¹⁸²“Seyfü'l-hamdi ve'n-nusra” derken, Bağdatlı İsmail Paşa¹⁸³ “Seyfü'l-Hakk ve'n-nusratü'l-ahakk” şeklinde kaydetmektedir.

53. Şerhu'l-İ'rab an kavâidi'l-irâb

İbn Hişam en-Nahvî (761/1360)'nin eserinin şerhidir. İstanbul ve diğer kütüphanelerde müellifin en fazla bulunan eseridir. Nüshaları: Ayasofya Ktp. No: 4495, 4496, 4497; Selim Ağa Ktp. No: 1142; Kılıç Ali Paşa Ktp. No: 1301; Esad Ef. Ktp. No:3072; Hacı Mahmut Ef. Ktp. No: 5937; Kasıdecizâde Ktp. No: 577;

¹⁷³ Arberry, *The Chester Beatty Library*, III, No:3519

¹⁷⁴ Brockelmann, *GALL*, II, 139 (Bu eser Kairo VII.448'de bulunmaktadır.)

¹⁷⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, I, 844; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 209

¹⁷⁶ Brockelmann, *GALL*, II, 139 (Bu eser Berlin 5410'da bulunmaktadır.)

¹⁷⁷ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6.

¹⁷⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, I, 876; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 209

¹⁷⁹ Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6

¹⁸⁰ bkz. Süyûtî, *Buğye*, s. 48

¹⁸¹ Brockelmann, *Supplement*, II, 140

¹⁸² Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 6

¹⁸³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 208

Mihrişah Sultan Ktp. No: 419/3; Saraçzâde Mehmet Ktp. No: 1108; Serez Ktp. No: 2847, 2848; Fatih Ktp. No: 4946, 4947; Hasip Ef. Ktp. No: 447/2, 448/2; Lâleli Ktp. No: 3360; Pertevniyal Ktp. No:648/2; Bağdatlı Vehbi Ktp. No:1864; Umûmî Ktp. No: 6245, 6246, 6241'de bulunmaktadır. Fahreddin Kabâve tarafından “Şerhu Kavâidi'l-İrâb adıyla Şam'da 1988 ve 1993 yıllarında neşredilmiştir.

54. Şerhu'l-akâidi'l-adudiyye

Adududdin Abdurrahman b. Ahmet el-İcî (756/1355)'ye ait, el-Akâidu'l-Adudiyye ismiyle meşhur olan akaid kitabının şerhidir. ¹⁸⁴

55. Şerhü'l-çağmîni fi'l-hey'e¹⁸⁵

56. Şerhü'l-esmâi'l-hüsnâ¹⁸⁶

57. Şerhü'l-istiâze ve'l-Besmele¹⁸⁷

Hediyyetü'l-ârifin'de eserin adı “Şerhü'l-istiâre” şeklinde geçmektedir. ¹⁸⁸

58. Şerhun fi muhâkemât beyne'l-mütakellimîne ale'l-keşşâf¹⁸⁹

59. et-Tahrîr limâzükire fi'd-dürari'l-manzûm¹⁹⁰

Galat, sehv ve nisyan kelimelerinin lugat ve ıstılah manaları üzerinde durulmakta olan eser, British Museum'da Add. 7519 nolu mecmuanın 12b-13a varakları arasında bulunmaktadır. ¹⁹¹

60. Telhîsu'l-câmi'i'l-kebîr¹⁹²

61. Telhîsu şerhi'l-mevâkıf¹⁹³

62. et-Temhid fi şerhi'l-tahmîd¹⁹⁴

Bu eser İstanbul'da Reîsülküttâb Mustafa Ef. Ktp. No:1188/4'de kayıtlıdır.

63. et-Tergib fi keşfi rumûzi't-tehzîb

Sadeddin et-Teftezânî (791/1389)'nin “Tehzibul-mantık ve'l-kelam” adlı eserinin şerhi olan bu eser, Lâleli Ktp. No: 2592, 263612; Hamidiye Ktp. No: 751; Hasan Hüsnü Paşa Ktp. No:1145, Yeni Cami Ktp. No:1176'da kayıtlıdır.

¹⁸⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, II, 1144; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5.

¹⁸⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹⁸⁶ Brockelmann, *Supplement*, II, 140; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, II, 1035; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹⁸⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn*, II, 1031

¹⁸⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 208-209

¹⁸⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹⁹⁰ Brockelmann, *GALL*, II, 139

¹⁹¹ Kâfiyeci, *Kitâbü't-Teysir*, s.38 (neşredenin girişi)

¹⁹² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 260

¹⁹³ Sehâvî, *a.g.e.*, VII, 260

¹⁹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 208; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zünûn* I, 484

64. Teşrihu meseleti'l-istisnâ¹⁹⁵

65. et-Teysîr fî kavâidi ilmi't-tefsîr.

Tefsir usûlü ile ilgili olan eser, Reîsülküttâb Mustafa Ef. Ktp. No:1187/3; Nûruosmâniye Ktp. No: 476; Mahmut Paşa Ktp. No: 59; Şehit Ali Paşa Ktp. No: 56, İsmail Sâib Sencer Ktp. No: 4967'de bulunmaktadır. Bir mukaddime, iki bölüm ve hâtimededen oluşan eser, ilk olarak İsmail Cerrahoğlu tarafından tahkik edilmiş, kaynak tespiti ve notlarla Arapça metin ve Türkçe tercüme şeklinde neşredilmiştir. İkinci bir tahkîki ise Nâsır Muhammed Matrudî tarafından yapılmış olup, 1990 yılında Şam'da Dârü'l-Kalem tarafından basılmıştır.

66. el-Unmûzec fî bahsi'l-istiâre¹⁹⁶

67. Ünsü'l-enîs fî ma'rifeti şe'ni'n-nefsi'n-nefis¹⁹⁷

Bu eserde insanın beden ve ruhtan teşekkür ettiği, insanda insâni ve hayvâni ruh bulunduğu ele alınmakta, ilim ve aklın değerinden bahsedilmektedir. British Museum Add: 7519 nolu mecmuadadır.

68. ez-Zafer ve'l-halâs

Arthur J. Arberry, bu eserin başka bir nüshası olmadığını ve Kur'ân tefsîri üzerine bir risâle olduğunu kaydetmektedir.¹⁹⁸

69. Zeynü'l-ferah bi milâdi'n-nebî¹⁹⁹

¹⁹⁵ Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 5

¹⁹⁶ Brockelmann, *Supplement*, II, 140, (Bu eser Kairo II, 177'de bulunmaktadır.)

¹⁹⁷ Brockelmann, *GALL*, II, 139; *Supplement*, II, 140; Bursalı M.Tahir, *OM*, II, 6; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 208; a. mlf, *Keşfu'z-zünûn zeyli*, I, 132 (Bu eser Kairo I.245'de bulunmaktadır.)

¹⁹⁸ Arberry, *The Chester Beatty Library* No: 3666,7

¹⁹⁹ Brockelmann, *GALL*, II, 139; Bursalı M. Tahir , *OM*, II, 6. (Bu eser Kairo II, 447'de bulunmaktadır.)

BÖLÜM II: VECİZÜ’N-NİZÂM’IN TANITIM VE TAHLİLİ

2.1 Risâlenin İsmi ve Müellife Aidiyeti

Risâlenin ismi kaynaklarda genellikle, “Vecîzün’ nîzâm fî izhâri mevâridi’l-ahkâm” şeklinde verilmektedir.²⁰⁰ Hediyyetü’l-ârifîn’de “Vecîzü’n-nîzâm fî izhâri mevâridi’l-ahkâm fî’l-ilmi ve’l-içtihât” ismiyle kaydedilmiştir.²⁰¹ Brockelmann ise, risâlenin ilk varağında geçmekte olan bir ifadeyi esas alarak, eserin adını “er-Remzu lil medârik alâ tarîkati’s-selef” şeklinde zikretmiştir.²⁰²

Eser, müellif tarafından tesmiye edilmiştir. Ancak elimizde bulunan iki nüshada kaydedilen isimler, birbirinden farklılık göstermektedir.

Süleymaniye nüshasının 15/b varağında müellif, eserini “Vecîzü’n-nîzâm fî izhâri medâriki’l-ahkâm” şeklinde isimlendirdiğini bildirmektedir. Ancak, bu nüshada bulunan ve müstensih tarafından kaleme alındığı anlaşılan zahriyede risâlenin adı, “Kitâbu remzi’l-vecîzi’n-nîzâm muzhiru medâriki’l-ahkâm” şeklinde verilmektedir. Risâle, kütüphane tasnif fişlerinde de zahriyede geçmekte olan bu isimle kaydedilmiştir.

Leipzig nüshasının 12/b varağında geçmekte olan ifadede ise, müellif eserini, “Vecîzü’n-nîzâm fî izhâri mevâridi’l-ahkâm” şeklinde isimlendirdiğini söylemektedir.

Müellif risâleyi, 874/1472 yılı, Ramazan ayının 14’ünde tamamlamıştır. İstinsah tarihi ile ilgili olarak, Leipzig nüshasında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Süleymâniye nüshası, müellifin sağlığında ve eserin telifinden yaklaşık yirmi gün sonra istinsah edilmiştir. Buna göre risâlenin orijinal ismi, bu nüshada yer alan, müellife ait ifadede belirtildiği gibi olmalıdır. Bu nedenle, bu çalışmada risâle, “Vecîzü’n- nîzâm fî izhâri medâriki’l-ahkâm” ismiyle zikredilmiştir.

²⁰⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zünûn*, II, 2004; Bursalı M. Tahir, *OM*, II, 5; Kehmâl, *Mu’cem*, III, 333

²⁰¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifîn*, II, 209

²⁰² Brockelmann, *Supplement*, II, 140

Süleymaniye nüshasında müellifin nisbe ve künyesi yer almaktadır. Kaynakların da eseri, Muhyiddîn el-Kâfiyeci'ye nisbet etmesi, risâlenin müellife aidiyetini ortaya koymaktadır.

2.2 Nüshaların Tanıtımı

Çalışmamıza konu olan Muhyiddîn el-Kâfiyeci'ye ait, “Vecizü'n-nizâm” adlı eserin tespit edebildiğimiz iki nüshasını esas aldık. Her iki nüsha da tamdır, ibarelerinde eksiklik bulunmamaktadır. Beslemeden ferağ kaydına kadar korunmuş durumdadır.

2.2.1 Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No: 1743

Bu nüsha, İstanbul'da Süleymaniye Ktp. Ayasofya bölümü 1743 numarada kayıtlıdır. İçerisinde bir çok risâlenin bulunduğu bir mecmuada, 12a-27b varakları arasında bulunmaktadır. Nesih hattıyla istinsah edilen eserin metninde siyah, başlıklarında ve söz başlarında ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Sade bir zahriyesi bulunan risâle, 16 varak ve 11 satırdan oluşmaktadır. İstinsah kaydı 16/b varağındadır. Bu nüsha, 3 Şevval 878/1474 tarihinde, risâlenin telifinden yirmi gün kadar sonra, müellif hayatta iken istinsah edilmiştir. Müstensihi olan Ali b. Muhammed el-İbâdî'nin ifadelerinden, Kâfiyeci'nin öğrencisi olduğu ve O'nun ilminden istifade etme arzusu taşıdığı anlaşılmaktadır.

2.2.2 Leipzig Ktp. No: 393

Bu nüsha Almanya'da, bulunduğu şehirden ismini alan Leipzig Üniversite Ktp.'nde bulunmaktadır. 393 numarada kayıtlı mecmuanın 47b-58b varakları arasında yer almaktadır. Nesih hattıyla istinsah edilmiş olan nüshanın, başlıklarında ve söz başlarında renkli mürekkep kullanılmıştır. Bazı yerlerinde ıslanma yada rutubetten dolayı oluşmuş lekeler ve mürekkebin dağıldığı görülmektedir. Zahriyesi bulunmayan

risâle, 12 varak ve 7 satırdan oluşmaktadır. Müstensihî ve istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. 12/b varağında üniversite kütüphanesine ait mühür bulunmaktadır.

2.3 Tahkik Çalışmasında Takip Edilen Usul

- Risâlenin iki nüshası tespit edilmiş ve tahkikte esas alınmıştır. Süleymaniye Ktp. Ayasofya bölümünde bulunan nüsha, müellifin sağlığında ve risâlenin telifinden yirmi gün kadar sonra istinsah edilmiş olduğu için, asıl nüsha kabul edilmiştir. Nüshaların remizleri şöyledir:

1-Süleymaniye Ktp. Ayasofya, No:1743.....س

2-Leipzig Ktp. No:393.....ل harfiyle gösterilmiştir.

- Metin içindeki konu değişikliklerinde ve müellifçe serdedilen görüşlerin taksime tâbi tutulduğu yerlerde, uygun paragraflama yapılmıştır.
- Esas nüsha kabul ettiğimiz س nüshasının varak numaraları köşeli parantez kullanılarak metin içinde belirtilmiştir. Ön yüzü ifade için “/” işaretinden sonra أ, arka yüzü ifade için ب ifadeleri kullanılmıştır. Örneğin varak birin ön yüzü [أ/1] şeklinde ifade edilmiştir. Risâlede yer alan ve genellikle konuyla ilgili kısmı kaydedilen ayet ve hadis metinlerinin gerekli görülenleri dipnotta tamamlanmıştır.
- Risâlede geçmekte olan kavramların bir kısmı Lisânü'l-Arab, et-Ta'rîfât ve Mu'cemü'l-vasî'ten tespit edilerek dipnotlarda açıklanmıştır.
- Eserde ismi geçen şahısları tanıtıcı kısa bilgiler verilmiştir.
- Risâlenin her iki nüshası da harekelidir. Harekelerde müstensihîten kaynaklanan hatalar dikkate alınmamıştır.
- Asıl metne noktalama işaretleri ilave edilmiştir.

- Eserde yer alan hadislerin kaynakları gösterilmiştir. Hadislerin tespitinde öncelikle Kütüb-i sitte, ihtiyaç duyulması halinde de diğer hadis kaynaklarına müracaat edilmiştir. Hadislerin sıhhatini tespit konusunda ise genelde Keşfü'l-hafâ, Feyzü'l-kadîr, ihtiyaç duyulduğunda da diğer bazı eserler referans alınmıştır. Hadislere ait kaynaklar gösterilirken, önce hadis kitabının ismi, sonra cilt ve sayfa numaraları zikredilmiştir. Cilt ile sayfanın karışmaması için bunlar arasına “/” işareti kullanılmıştır. Ancak Kütüb-i sitte'den belirttiğimiz kaynaklar için Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i hariç, cilt ve sayfa numarası yerine hadisin rakamı zikredilmiştir.

2.4 Eserin Muhtevası

Vecîzü'n – Nizâm fî İzhâri Medâriki'l-Ahkâm adlı eser, usûl-ü fıkıh alanında yazılmış muhtasar bir risâledir. Giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserde, selef ve halefin içtihadta takip ettikleri metot özetlenmekte, ayrıca içtihadın gerekliliği ve faydalarından bahsedilmektedir. Müellif, selef ve halefin yöntemi ile ilgili çok önemli bilgileri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Müellif risâlesine, klasik geleneğe uygun olarak, besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştır. Hamdelede: “Bizi medâriki'l-ahkâm (hüküm kaynakları)a ulaştıran Allah'a hamdolsun” ifadesini kullanmıştır. Risâlenin isminde de geçmekte olan “medâriki'l-ahkâm” kavramıyla risâlenin içeriğine atıf yapılmıştır. Yine salvelede, Hz. Peygamber (s.a.v.)' in gönderiliş amacı olarak, helal ve haramı beyan etmesi zikredilmiş; böylece O'nun hükümleri açıklama vasfına dikkat çekilmiştir.

Kâfiyeci, besmele, hamdele ve salvelenin ardından risâlenin içeriği hakkında bilgi vermiştir: Bu kitap selef ve halefin hükümleri elde etmede takip ettiği metodu özlü bir ifade ile ortaya koyan bir eserdir.²⁰³

Müellif konuyu iki temel başlık altında açıklamıştır:

²⁰³ *Vecîzü'n-nizâm*, vrk.1/b

Birinci bölümde, hüküm kaynakları ve bununla ilgili konulardan bahsedilmektedir.²⁰⁴ Bu bölümde müellif, selef ve halefin metodunu açıklamış, onların sarf, nahiv, usul gibi ilimler karşısındaki durumu hakkında bilgi vermiştir.

Selefin yöntemi, kuşkudan uzak, berrak bir zihinle ve Arapça'ya vukûfiyetleri nispetinde doğrudan naslardan hüküm elde etmek şeklindedir. Kâfiyeci burada selefin ve yaşadıkları dönemin özelliklerini sıralamaktadır. Onlar mizaçları sağlam, kısır anlayışlarından uzak, sağlıklı düşünebilen insanlardır. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) ile bir arada veya O'na çok yakın bir zaman diliminde yaşamışlardır. Onların içinde ümmete rehberlik edebilecek, gökteki yıldızlar gibi insanlar vardır. Yaşadıkları dönemde naslardan yeni hükümler çıkartılmasını gerektirecek çok az hadise yaşanmıştır. Bütün bunlara bağlı olarak selef, naslardan hüküm elde edebilmek için, kendilerinden sonraki dönemlerde tedvin edilen sarf, nahiv, usul vb. ilimlere ve bu ilimlerin ıstılahlarına halef gibi ihtiyaç duymamıştır. Yine konumları itibariyle onlar, ilimlerin tedvini sırasında yapılan çalışmalara ve eser yazmaya da ihtiyaç hissetmemişlerdir.²⁰⁵ Kâfiyeci selefi bütün bu üstün vasıfları nedeniyle övmekte ve taktir etmekte, onlardan saygıyla bahsetmektedir.²⁰⁶

Halef ise selef gibi değildir. Onlar hükümleri elde edebilmek için, sözü edilen tedvin edilmiş ilimleri tahsil ederek ayrıntılarına vâkıf olmaya ve bunlara dayanarak hüküm çıkartmaya ihtiyaç duymuştur. Bunun en doğru şekilde olabilmesi için ise, usûlüne uygun olarak bu hükümlerin gayelerini, alan ve sınırlarını tespit etmek gerekmektedir. İşte bu durum, halef arasında ihtilafların artmasına neden olmuştur. Kâfiyeci, farklı mezheplerin kitaplarında dile getirilen bu ihtilafların, aynı zamanda bazı ilimlerin bir kısım meselelerinin iç içe girmesi sonucunu da doğurduğunu bildirmektedir.²⁰⁷

Kâfiyeci burada halefin yaptığıının yanlış olmadığını, bilakis gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Halefin şer'î hükümleri elde etme konumunda olmasını övmekte ve taktirle karşılamakta; onlara dua etmektedir. Onların bir takım ihtilaflara dalmasınının

²⁰⁴ A.e., vrk. 2/a

²⁰⁵ A.e., vrk. 2/b, 3/a

²⁰⁶ A.e., vrk. 3/b

²⁰⁷ A.e., vrk. 3/b, 4/a

yadırganmaması gerektiğini ve bu durumun Hz. Peygamber (sav)'in hadisleriyle örtüştüğünü bildirmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerim'in bütün zamanlara hitap eden bir kitap olmasından hareketle, her kuşaktan Kur'ân ilmini yüklenecek güvenilir alimlerin bulunacağını, dolayısıyla halefin Kur'ân'ı anlama çabalarının ve buna bağlı olarak yeni hükümler elde etmesinin doğal bir durum olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁸ Görüşlerini desteklemek üzere Kâfiyeci, zikrettiği hadislerle ek olarak, vecizelere de yer vermiştir.²⁰⁹

İkinci bölümde müellif, daha sonra gelen alimlerin, öncekilerin hükümlerini alabileceği gibi, kendi bilgilerine dayanarak içtihat edebilmesinin de caiz olduğunu açıklamaktadır. Kâfiyeci, yeni içtihat yapabilmeyi selef ve halefin metodunu en iyi şekilde bilme şartına bağlamış ve bu içtihatları örneklendirmiştir.²¹⁰

Kâfiyeci ikinci bölümü iki kısımda açıklamıştır. Birinci kısımda alimlerin Kur'ân ayetlerine dayanarak, vakıf konusunda yapabilecekleri bir takım yeni içtihatlarla örnekler verilmektedir.²¹¹

Müellif, “insanların maslahatının gözetilmesini” ifade eden şer'i kâide gereğince, bu elde edilen hükümlerin ehliyetli insanlara arz edilmesi halinde, tartışmasız kabul göreceğini ifade etmiş; bu hususta asla şüpheye yer olamayacağını vurgulamıştır. Yine bu ana kuralın açılımında, hayırların tümünde yetki kullanımının, hayır sahiplerine ait olduğunu beyan ederek, insanların maslahatını gözetmenin, bu şekilde mümkün olacağını bildirmiştir. Kâfiyeci, bu konunun şer'i şer'î bilen akli selim sahipleri nezdinde de kabul gördüğünü söylemektedir.²¹²

Kâfiyeci, dürüstlüğü Hak katında bir anlam taşıyacağı ve ahlaki davranışların da halk içinde varlığından söz edebileceği gibi; şer'i hükümlerin hedefinin de, insanların maslahatını gözetip gerçekleştirme veya gerçekleştirmemesiyle anlam kazanacağını ifade etmektedir. Bu nedenle tüm fıkıh bilginlerinin Allah'ın hükümlerinin, insanların

²⁰⁸ A.e., vrk. 4/b, 5/a

²⁰⁹ A.e., vrk 5/b, 6/a

²¹⁰ A.e., vrk. 6/b

²¹¹ A.e., vrk. 6/b, 7/a, 7/b

²¹² A.e., vrk. 7/b, 8/a

maslahatlarıyla ta'lil edilebileceğinde ittifak ettiklerini belirten Kâfiyeci, görüşünü dayandırdığı ayet, hadis ve vecizeleri de nakletmektedir.²¹³

Bundan sonra Kâfiyeci, örnek olarak bazı ihtilafları diyalog üslûbu içerisinde serdetmiş²¹⁴ ve bahsettiği konuların faydalarını sıralamıştır.²¹⁵

İkinci kısımda müellif özetle, fakih bir kimsenin şer'i şerifte , nassa dayalı ve sarâhaten bildiklerinden hareketle bilinmeyenlerin hükümlerine ulaşmak için içtihat etmesinin caiz olduğunu ve bu içtihadın dünyevî hedeflerine yönelik olumlu katkılarının bulunacağını ifade etmiştir. Kâfiyeci bu şekilde çalışmanın, kişiyi dünya ve ahiret saadetine ulaştıracağını vurgulamıştır.²¹⁶

Son bölümde müellif, kıyasla ilgili bilgiler vermiş, kıyasın kitap, sünnet ve icmâya dayanarak yeni hükümler elde edilmesinin bir yöntemi olduğunu açıklamıştır. Kâfiyeci, usul alimlerinin kıyası, "hükmü var eden değil, var olan hükmü ortaya çıkaran bir yöntem" olarak kabul ettiğini söylemektedir. Bunun için, her ne kadar kıyas, kendisinden elde edilen hükümlere nispetle bir kaynak olsa da, hükümler kitap, sünnet ve icmâ gibi ana kaynaklardan elde edilir denmiştir.²¹⁷

Yine Kâfiyeci'ye göre, fakihlerin "İman farzdır, oruç farzdır, hac farzdır." gibi bir çok temel konuyla ilgili olarak ortaya koyduğu fer'î, amelî, şer'î hükümler, müçtehitlerin içtihatlarıyla bir şekilde, doğrudan irtibatlıdır.²¹⁸ Müçtehitlerin ortaya çıkardıkları hükümler, ne kıyasla elde edilen hükümlerin aynıdır ve ne de içtihadı bilmekle elde edilen ilmin aynıdır. Yani içtihat ve kıyas yöntemini bilmek, içtihatla elde edilmiş olan hükümleri bilmekten farklıdır. İchtihatla elde edilmiş olan hükümlerin her birisinin bir şekilde içtihatla alakası vardır. Ancak içtihat ve kıyas bir yöntem; bu yöntemlerle elde edilen hükümlerse, içtihat faaliyetinin sonucudur.²¹⁹

²¹³ A.e., vrk. 8/b, 9/a, 9/b

²¹⁴ A.e., vrk. 10/a, 10/b, 11/a

²¹⁵ A.e., vrk. 11/b, 12/a, 12/b

²¹⁶ A.e., vrk. 12/b, 13/a, 13/b

²¹⁷ A.e., vrk. 13/b

²¹⁸ A.e., vrk. 14/a

²¹⁹ A.e., vrk. 14/b

Müellif son olarak, âmm lafızların sîgalarıyla, manasıyla, kullanılış vecihleriyle, delaletiyle ve ifade ettiği hükmî ve itikadî boyutlarının tümüyle, araştırma ve incelenmesinin de halefin ortaya koyduğu metotlar çerçevesinde gerçekleşmekte olduğunu söylemektedir. Aynı durum hass lafızlar ve diğerleri için de söz konusudur.²²⁰

Kâfiyeci risâlenin sonunda, yazmış olduğu kitabın adını “el-Vecîzü’n –Nizâm fî İzhâri Medâriki’l-Ahkâm” şeklinde isimlendirdiğini kaydetmektedir.²²¹

2.5 Müellefin Risâlede Takip Ettiği Yöntem

“Vecîzü’n–Nizâm”, selef ve halefin metotlarını ayrı ayrı açıklamakta ve içtihadın her dönemde gerekli olduğu üzerinde durmaktadır. Besmele ile başlayan eserin hamdele ve salvelesinde risâlenin içeriğine atıf yapılmıştır. Müellif giriş bölümünde, kitabın içeriği ve bölümleri hakkında bilgi vermiştir. Konu iki ana başlık altında izah edilmektedir. İlk bölümde selefin ve halefin yöntemleri ayrı ayrı açıklanmış ve her ikisinden de övgüyle söz edilmiştir. İkinci bölümde, daha sonraki dönemlerde yaşayan alimlerin de içtihat edebileceği söylenmekte ve bu içtihatlarla örnekler verilmektedir.

Eser diyalog üslubu içinde, soru-cevap tarzında yazılmıştır. Kâfiyeci, konuyu izah ederken, gelebilecek olası soruları ve itirazları **فان قلت** diyerek ifade etmekte ve **قلت** şeklinde söze başlayarak cevaplandırmaktadır.

Müellif, risâlenin bölümleri için **مرصد** ifadesini kullanmıştır. Ardından hangi konuyu açıklayacağını söylemiş ve **فأقول** diyerek söze başlamıştır. Konuya ilişkin düşüncelerini izah ettikten sonra görüşlerini teyid eden akli ve nakli delilleri sıralamıştır. Ayet ve hadislerin yanı sıra, **قول من قال** ifadesiyle yer verdiği vecizeleri de nakletmiştir.

²²⁰ A.e., vrk. 15/a

²²¹ A.e., vrk. 15/b

Kâfiyeci eserde zikrettiği konuları örneklendirmek amacıyla ayet ve hadislerden istinbatlarda bulunmuştur.

Müellifin bazı ihtilaflara da yer verdiği görülmektedir. Ancak genellikle, farklı görüşlerin bulunduğunu söylemekle yetinmiş, görüş sahiplerinin ismini zikretmemiştir. Bazen kendisinin tercih ettiği görüşü de belirtmiştir.

Eserde pek çok kavram kullanılmıştır. Ancak bunların anlamı üzerinde durulmamış, sadece “kıyas” la ilgili bilgiler verilmiştir. Müellif özellikle, “Hükümler, kulların maslahatını gözetmek için gönderilmiştir.” kaidesi üzerinde durmuş ve görüşlerini bu kural üzerine binâ etmiştir.

Risâlede, ayet ve hadis metinlerinin tamamına değil, sadece konuyla ilgili kısmına yer verilmiştir. Metinlere herhangi bir açıklama getirilmemiştir.

Eserde geçmekte olan hadislerin senetleri hafzedilmiştir. Genellikle sahih rivâyetlere yer verilmiş olmakla birlikte, zayıf ve aslı olmadığı söylenen birer rivâyet de bulunmaktadır.

Risâlede, Ahmed b. Hanbel’in ve İmam Ebu Yusuf’un isimleri zikredilmektedir. Ahmed b. Hanbel’e ait bir söz nakledilmiştir. İmam Ebu Yusuf’un ismi ise, bir müçtehidin içtihadına gerek kalmaksızın, yeni içtihatların yapılabileceği izah edilirken, örnek isim olarak verilmiştir. Risâlede ismi geçen veya kendisine atıf yapılan herhangi bir eser bulunmamaktadır.

BÖLÜM III: VECİZÜ’N-NİZÂM FÎ İZHÂRİ MEDÂRİKİ’L - AHKÂM

-Allah O’nu, ömrü boyunca üstün meziyetlerle donatsın- Efendimiz, şeyhimiz, hocaların hocası, seçkin alimlerin önderi, alemin ustası olan müçtehitlerin sonuncusu, Şeyh Muhyiddîn el-Kâfiyeci bu eseri yazmıştır.

Rahmân ve Rahîm olan Allâh’ın adıyla,

Hayırlısıyla tamamlamayı nasip eyle ya Rabbi!

Yardım ve inâyetiyle bizi hükümlerin kaynaklarına ulaştıran Allah’a hamd olsun. Helal ve haramı açıklamak üzere gönderilen Allah Rasûlü’ne; seçkin ve hayır sahibi ehli beytine ve ashâbına salât ve selam olsun.

Bu kitap, selef ve halef yöntemine göre oluşturulan hüküm kaynaklarını en kısa ifadeyle gösteren bir metindir.

İki bölümden oluşmaktadır. Allah’ın izniyle her iki bölüm de, hedeflenen ilim denizinin faydalı incileriyle dolu hazinelerine ulaştırır. Yine bu iki bölüm, iyi sonuçlara götüren düzenli ve takdir edilen metotlar içermektedir.

3.1. Hüküm Kaynakları

Birinci bölüm, hüküm kaynakları ve bununla ilgili konular hakkındadır. Bize göre selefın yöntemi, hiçbir tereddüt ve şüpheye mahal bırakmayan berrak bir zihinle, Arap diline vukûfiyetleri nispetinde, doğrudan naslardan hüküm elde etmektir.

Çünkü selef, asırların en hayırlısında veya ona yakın bir zaman diliminde var olmuşlardır. Zira onların arasında gökteki yıldızlar gibi önderler vardır. Nitekim onlar, olayların azlığı nedeniyle, kendilerinden sonra gelen halefin ihtiyaç duyduğu gibi bu alanda tedvin edilmiş nahiv, sarf, usul vb. ilimlere ve bu ilimlerin ıstılahlarına ihtiyaç duymamışlardı. Çünkü onlar rahat bir şekilde ve kolaylıkla anlamın kavranılmasını sağlayacak sağlıklı düşünebilen bir zihne ve mükemmel bir selikaya sahiptiler.

Bu onurlu konumda bulunmaları nedeniyle onlar, ilimlerin tedvini esnasında, halefin yaptığı gibi çeşitli sınıflara, gruplara, türlere ayırma; kitaplara, fasıllara ve bablara göre telif etme gibi merhalelerde derinlemesine çalışmalar yapmaya ve eser yazmaya ihtiyaç duymadılar.

Yukarıda zikredilenlerden müstağni olmaları onlar için takdir ve övgü sebebidir. Onların bu yöntemine kötü zan beslenmesinden onları tenzih ederiz.

Halefe gelince; onlar sözü edilen konularda selef gibi değillerdi. Hükümlerin kaynaklarından elde edilmesi konusunda, sözü edilen tedvin edilmiş ilimlerin en güzel şekilde öğrenim ve tahsiline ve onlardan hüküm çıkartılmasına, sonuçlar elde edilmesine ihtiyaç duydular. Bu hüküm çıkarmanın en sağlıklı şekilde olabilmesi de ancak, hükümlerin maksatlarının en sağlıklı şekilde ortaya konmasıyla gerçekleşecekti.

Bu nedenle halef arasındaki ihtilaflar çoğalmış ve bu ihtilaflar çeşitli mezheplerin kitaplarında dile getirilmiştir. Bu yüzden, bazı ilimlerin bir kısım meseleleri iç içe girmiştir. Bu durum bir zarurettten kaynaklanmıştır.

Halef, bu konumda her türlü takdire layıktır. Allah onları en güzel şekilde mükafatlandırсын. Bu durum Nebi (s.a.v.)'nin “Ümmetimin ihtilafı rahmettir.”²²² sözünü teyid etmektedir. Aynı şekilde Peygamber (a.s.)'in “Ümmetim yağın bir yağmura benzer. Başlangıcı mı daha hayırlıdır, sonu mu daha hayırlıdır bilinmez.”²²³ Ve yine

²²² Süyûtî, *Câmiu's-sağîr*, I, 111; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, I, 212; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 64

²²³ Tirmizî, *Edeb*, hadis no: 2869; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 130

Aleyhissalâtu Vesselâm'ın “Kendilerinden daha bilgili olanlara bilgi taşıyan nice (insanlar) vardır”²²⁴ şeklindeki sözleri de böyledir.

Nasıl olmasın ki!..Kur’ân çağlar üstü bir mucizedir ve onda öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri mevcuttur. Herkesçe makbul sayılan şu haber (hadis) meşhurdur: “Her kuşakta bu ilmi güvenilir alimler yüklenir ve onlar istismarcıların tahrifini, insanları bilgilerinden şüpheye düşürecek kişilerin ve cahillerin yorumlarını engellerler.”²²⁵

Bu nedenledir ki İmam Ahmet²²⁶-Allah O’ndan razı olsun- kıyamete kadar bu ümmetin içinde müçtehitlerin var olacağını dile getirmiştir. Aynı şekilde alimler: “İlimler, fikirlerin birbiriyle buluşmasıyla gün be gün artar” demişlerdir. Nitekim şu söz de bu durumu ifade edecek şekilde yaygın olmuştur: “Öncekiler sonrakilere ne çok şey bırakmışlar!” Yine şöyle söylenmiştir: “Aklın anlama kaynaklarının farkında değilsen, sonra bir uzmana rastladıysan onunla münakaşaya girme. Hilali görmediysen, o zaman kendi gözleriyle onu gören insanlara karşı saygılı ol.” Şu söz de aynı anlamı ifade etmektedir: “Kimin nezdinde anlam dünyası kemale erip tamam olursa, eşyanın hakikatini olduğu gibi görür. (İç dünyasında kemâle eren kişi eşyayı da kâmil boyutlarıyla görebilir.)

3.2 Halefin İctihat Edebilmesinin Caiz Oluşu

İkinci bölüm, halefin bu iki metodu bildiği takdirde, kendi bilgisine dayanarak en güzel şekilde icthad edebileceğini açıklamaktadır.

Kanaatimizce, ilk açıklama gereğince bu iki metodu bilen kimsenin, Allah Teâlâ’nın “Hayırda yarışın.”²²⁷ “Hayırdan her ne infak ederseniz şüphesiz Allah onu bilir”²²⁸ manasındaki ayetlerinin zahirinden, insanların mallarını fakirlere vakfetmelerinin

²²⁴ Ebû Dâvûd, *İlim*, hadis no: 3660; Tirmizî, *İlim*, hadis no: 2656

²²⁵ Beyhakî, *Sünen* X, 209; Taberânî, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, I, 344

²²⁶ Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (v.241/855): Hanbelî mezhebinin kurucu imamı, muhaddis ve fakihtir.

²²⁷ Bakara Sûresi, ayet 148; Mâide Sûresi, ayet 48

²²⁸ Bakara Sûresi, ayet 215

geçerli olduğu hükmünü çıkartması caizdir. Yine Allah (c.c.)'ın “Hayırda bulunun, umulur ki felâha erersiniz”²²⁹ mutlak sözünden hareketle malını vakfeden kişinin, yaşadığı sürece vakfettiği malına idarecilik yapması da caizdir.

Bu husustaki nasların delaletine göre Allah Azze ve Celle'nin buyurduğu: “İyilik ve takvada yardımlaşın”²³⁰ ayeti gereğince vakfedilen şeye bir başkası da idarecilik yapabilir. Öyle ki kulların maslahatlarına da uygun olan bu Şer'i kâide ehliyetli insanlara arz edilecek olsa, onlar bunu işitip görmek gibi, hiçbir şüphe ve tartışma olmayacak biçimde derhal kabul eder. “Bu kâide nedir?” şeklinde bir soru akla gelirse, şöyle cevap verilebilir:

Allah Teâlâ hayırların tümünde tasarruf ipini o hayır işlerini yapanın eline vermiştir. Bu konuda kulların maslahatını gözetmek söz konusu olduğu için, bu kural hem din alimleri ve hem de filozoflar tarafından tartışmasız kabul edilmiştir.

Buradan hareketle “Hz. Adem (a.s.)'den günümüze değin, bütün dinlerdeki ve şeriatlardaki hükümlerin tamamı, insanların faydasının mevcut olup olmamasına göre konmuştur.” sözü ortaya çıkmıştır. Buna benzer şekilde şöyle söylenmiştir. “Bütün ilimlerin hepsi şu sözde özetlenebilir: Doğruluk Hak ile, ahlak da halk iledir.” Cenâb-ı Hakk'ın Nebi (s.a.v.)'ye işaret eden, “Biz seni ancak, alemlere rahmet olarak gönderdik”²³¹ mealindeki sözü de bunu tasdik etmektedir. Nitekim Peygamber (a.s.) bu hususa şu sözüyle işaret etmektedir: “Şayet Musa (a.s.) hayatta olsaydı, bana tâbi olmaktan başka bir şey yapamazdı.”²³²

Bu nedenle tüm fıkıh bilginleri, Allah (c.c.)'ın fiillerinin ta'lil edilebilmesi konusunda ihtilaf etmiş olmakla birlikte, Allah (c.c.)'ın hükümlerinin insanların maslahatlarıyla ta'lil edilebileceğinde ittifak etmişlerdir. Buna göre bir kişi, Nebi (s.a.v.)'in “Kendinden başla”²³³ sözünün mutlak ifadesinden hareketle, yaşadığı sürece insanın, kendi

²²⁹ Hac Sûresi, ayet 77

²³⁰ Mâide Sûresi, ayet 2

²³¹ Enbiya Sûresi, ayet 107

²³² Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, III, 387; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 222

²³³ Müslim, *Zekât*, hadis no: 997; Nesâî, *Zekât*, hadis no: 2544

vakfettiği şeyin mahsûlünü almasının caiz olduğu hükmünü çıkartabilir. Bunun için örneğin Ebu Yusuf²³⁴ gibi bir müçtehidin içtihadına bağlı kalması gerekli değildir.

Burada şu iki soru akla gelebilir: “Köleni bin karşılığı azat et” gibi cümlelerde neden mûktezâyı nas prensibi alınmaktadır? Yine “Lâ ilâhe illallah” sözümüzde muktezâyı nas prensibi dikkate alınarak işâret, zarûret ya da ifâde yoluyla başka bir söze gerek olmaksızın müstesnânın (Allah) varlığı hükmü elde edilebilir mi?” sorusu akla gelebilir. Nitekim yerinde güzel bir şekilde açıklanacağı üzere, insanlar bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı birinci, diğer kısmı ikinci, kadı²³⁵ ise üçüncü görüşe sahip olmuştur. Bu durumda cevabımız bizim kanaatimizin de aynı doğrultuda olduğudur.

Usulden ve fikhî genel kaidelerden sözünü ettiğimiz şeyleri iyice öğrenirsen, bu şekilde kıyas yaparak sonuç çıkar. Bunun dışında Allâh’a tevekkül et. O her güçlüğe karşı Muîn ve Müyesser’dir. Allah Teâlâ: “İşte biz bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler, düşünüp anlayabilir”²³⁶ buyurmuştur.

Eğer, “Sözünü ettiğin bu şeylerin bir faydası var mıdır?” diye soracak olursan, “Bir değil, hatta bir çok faydaları vardır.” diye cevap veririm.

Birincisi: Yukarıda sözünü ettiğimiz şeyleri öğrenmen hususunda genel bir uyarı,

İkincisi: Samimi ve zeki her talebe için cesaretlendirme,

Üçüncüsü: İştiağı artırmak,

Dördüncüsü: Hayırların kazanılmasına teşvik,

Beşincisi: Boş durma ve tembelliğe yönelmeyi engelleme gibi. Bunun faydalarının sayılamayacak kadar çok olduğu söylenebilir.

Kısaca şöyle söyleyebiliriz: İctihat edecek kişinin, kendi kanaatine göre dinde naslarla açık olarak hükmü bilinmeyen bir konuda içtihat etmesi ve bu meseleyi aralarında ortak bir yön bulunması dolayısıyla hükmü bilinen bir meseleye bağlaması caizdir. Bazı

²³⁴ Ebû Yûsuf Yâ’kub b. İbrahim b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî (v.182/798): Ebû Hanife’nin önde gelen talebesi, müçtehit hukukçudur.

²³⁵ Yazarın kastettiği kişi, hilaf ilminin kurucusu kabul edilen Hanefî fakihî Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî (v.430/1039) olmalıdır.

²³⁶ Ankebût Sûresi, ayet 43

hususları müellefe-i kulûb meselesine ilhak etme ve dünyevi ve uhrevi işlere yönelik eğitim öğretimle ilgili eserleri kaleme almayı, İslam dini hakkındaki diğer eserleri kaleme almak gibi mütâlâa etmek örneklerinde olduğu gibi...

Böyle bir mütalaada bulunman caizdir. Bu şekilde hareket edebilirsin. Dâreyn saadetine kavuşmak için bu şekilde yapmaya devam et! Bu şekilde hareket edene müjdeler olsun!...

Alimler: “Kıyas hükümleri ortaya çıkaran bir prensiptir. Kendi başına hüküm ortaya koyan bir esas değildir” demişlerdir. Yine bu nedenle, “Kıyas kendisi vasıtasıyla elde edilen hükümlere nispetle bir delil olmakla birlikte; kitap, sünnet ve icmadan istinbat yoluyla elde edilen bir esastır” demişlerdir.

Fakihler: “İman vaciptir, namaz vaciptir, hac vaciptir vb” demişlerdir. Bu konuda biz de aynı kanaati taşıyoruz. Bütün bu sözler şer’î, amelî, fer’î hükümlerdir ve bir şekilde müctehitlerden sadır olan içtihatlarla bağlantılıdır. Vukuu bulan istinbatlar konusundaki durum da böyledir. Bu istinbatların bizzat kendisini ve onlardan çıkarılan hükümleri bilmek, bizzat içtihat ilmine vakıf olmak anlamına gelmez.

Şunu bil ki, bütün bu anlatılanlarda kalbi olan, yahut şahit olarak kulak veren kimse için²³⁷, önemi büyük, kıymetli, faydeler ve kabul gören, sağlam kurallar vardır.

Özetle söyleyecek olursak, âmm lafızların sigası, manası, kullanılış vecihleri, delâleti ve ifade ettiği hükmi ve itikâdi boyutlarının tümünün araştırma ve incelenmesi halefin metodu çerçevesinde gerçekleşmektedir. Aynı durum hâs lafızlar ve diğerleri içinde geçerlidir.

Kıymetli anlayış ehli için bu kadarla yetinelim. Bu kitaba “el-Vecîzü’n-nizâm fî izhâri medâriki’l-ahkâm” ismini verdik.

²³⁷ Müellif, Kaf Sûresi, ayet 37’ ye işâret etmektedir.

Bu kitabın başında ismi geçen müellifi, hocaların hocası, mevlâmız, efendimiz, şeyhimiz, çok bilgili ve anlayışlı allâme, alemin üstadı, -Yüce Allah (c.c) kendisine bol zaman versin, bereketini bize tekrar tekrar nasip etsin.- bu kitabın yazılmasının hicri 878 yılının şânı yüce Ramazan ayının on dördüncü günü sona erdiğini söyledi.

Allah en güzel vekildir.

Bu kitap, 3 Şevval 878 senesinde Ali b. Muhammed el-İbâdi eliyle yazılmıştır.

Allah O'nu, anne-babasını ve bütün müslümanları affetsin!

BÖLÜM IV: VECÎZÜ'N-NİZÂM'IN TENKİTLİ METNİ

[1/1] كتاب الرمز الوجيز النظام مظهر مدارك الأحكام

جمع سيدنا ومولانا وشيخنا الإمام مشيخ مشايخ الإسلام علامة الإنام ملك العلماء
الأعلام أستاذ العالم خاتمة لمجتهدين الشيخ محي الدين الكافيحي متع الله تعالى بطول
حياته لميز .

[1/ب] بسم الله الرحمن الرحيم

رب اختم بخير.¹

الحمد لله الذي هدانا بفضل² لمدارك الأحكام³. والصلاة والسلام على رسوله
المبعوث لبيان الحلال⁴ والحرام⁵. وعلى آله وأصحابه أولي الخير الكرام.
وبعد، فهذا كتاب الرمز⁶ للمدارك على طريقة السلف والخلف بأخصر الكلام. وفيه
مرصدان⁷ يطلعان بفضل⁷ على خزائن فرايد فوائيد بحر المرام في [1/2] سلك حسن
القبول والانتظام بطيب الختام.

فالمرصد الأول في بيان ما يتعلق بالمدارك وما يناسبها.

¹ (رب اختم بخير) هذه الجملة لا توجد في نسخة [ل].

² لا توجد كلمة (بفضله) في نسخة [ل].

³ مدارك في اللغة: مواضع طلب الأحكام وهي حيث يستدل بالنصوص والاجتهاد من مدارك الشرع. المصباح المنير، ص 192.

⁴ الحلال في اللغة: المباح. المعجم الوسيط، 1/ 193. وفي الاصطلاح: كل شيء لا يعاقب عليه باستعماله. التعريفات، ص 62.

⁵ الحرام: نقيض الحلال، وجمعه حُرْمٌ وقد حُرِّمَ عليه الشيء حُرْمًا وحَرَامًا وحُرْمٌ الشيء بالضم حُرْمَةً. لسان العرب، 119/12. وفي الاصطلاح: هو ما استحق تاركه اللوم واسم المعصية الله تعالى إلا أن يسقط ذلك عنه من الله تعالى عفو أو توبة وهو المحظور، والذي لا يجوز، والممنوع. الاحكام، 4/1.

⁶ الرمز: إشارة وإيماء بالعينين والحاجبين والشفقتين والغم. والرمز في اللغة كل ما أشرت إليه مما يبين بلفظ بأي شيء أشرت إليه بيد أو عين. لسان العرب، 356/5.

⁷ المرصد في اللغة: مكان مرتفع يجلس فيه لمرافقة ما يجري حوله وامامه والمقصود هنا: بمعنى: الباب. المصباح المنير، ص 228.

فأقول: طريقة السلف هي أن يأخذوا الأحكام⁸ من النصوص⁹ بحسب معرفتها
 بلسان العرب مع صفاء عقولهم عن الشك¹⁰ والشبه¹¹ لكونهم من خير القرون [2/ب]
 أو في القرب منه مع أن فيهم أئمة كالنجوم وقلة الحوادث، فهم لا يحتاجون في ذلك
 إلى تحصيل اصطلاحات¹² العلوم المدونة لمن بعدهم كالنحو¹³ والصرف¹⁴
 والأصول¹⁵ وغيرهما، مثل احتياج الخلف إليه، لكونهم أغنياء عنه على طرف
 الثمام¹⁶ بجودة سليقتهم¹⁷ واستقامة أذهانهم في [3/أ] درك المعاني من طرقها بأحسن
 ما يكون. فإذا كانوا بهذه المنزلة الشريفة كانوا عن الالتفات إلى سمت جهة تحصيلها
 وإلى العمل بموجب ما تعمق فيها الخلف على أجناس¹⁸ وأنواع¹⁹ وأصناف²⁰
 وكتب²¹ وفصول²² وأبواب²³ على ما حرروا²⁴ [3/ب] فيها بمراحل فيكون غناهم

⁸ الأحكام: جمع حكم. الحكم: العلم والفقه والقضاء بالعدل. وهو مصدر حَكَمَ يَحْكُمُ. لسان العرب، 141/12 والحكم وضع الشيء في موضعه. وقيل هو ماله عاقبة محمودة. وحكم الشرع: عبارة عن حكم الله تعالى المتعلق بأفعال المكلفين. التعريفات، ص. 63.
⁹ النصوص: جمع نص. النص: ما ازداد وضوحا على الظاهر لمعنا في المتكلم وهو سبق الكلام لأجل ذلك المعنى فإذا قيل احسنوا إلى فلان الذي يفرح بفرحي ويغتم بغمي كان نصا في بيان محبته. والنص: ما لا يحتمل إلا معنى واحد وقيل ما لا يحتمل التأويل. التعريفات، ص. 163.
¹⁰ الشك: حالة نفسية يتردد معها الذهن بين الإثبات والفني ويتوقف عن الحكم. المعجم الوسيط، 491/1.
¹¹ الشبه: جمع شبهة. الشبهة: الالتباس. وفي الشرع: ما التبس أمره فلا يدري أ حلال هو أم حرم أو أحق هو أم باطل. المعجم الوسيط، 471/1.
¹² اصطلاحات: جمع اصطلاح. الاصطلاح: عبارة عن اتفاق قوم على تسمية الشيء باسم ما ينقل عن موضعه الأول. وإخراج اللفظ من معنى لغوي إلى آخر لمناسبة بينهما. وقيل الاصطلاح اتفاق طائفة على وضع اللفظ بإزاء المعنى. وقيل الاصطلاح إخراج الشيء عن معنى لغوي إلى معنى آخر لبيان المعنى وقيل الاصطلاح لفظ معين بين قوم معينين. التعريفات، ص. 18.
¹³ النحو في اللغة: القصد والطريق والمثل والمقدار والنوع. المعجم الوسيط، 908/2. وفي الاصطلاح: هو علم بقوانين يعرف بها أحوال التراكيب العربية من الإعراب والبناء وغيرهما. وقيل النحو علم يعرف به أحوال الكلم من حيث الاعلال وقيل علم بأصول يعرف بها صحة الكلام وفساده. التعريفات، ص. 163.
¹⁴ الصرف في اللغة: الدفع. وفي الاصطلاح: علم يعرف به أحوال الكلم من حيث الاعلال. التعريفات، ص. 89.
¹⁵ الأصول: جمع أصل. أصل الشيء أساسه الذي يقوم عليه. وأصول العلوم: قواعدها التي تبنى عليها الأحكام. المعجم الوسيط، 20/1.
¹⁶ ثبت (التمام) في نسخة [ل].
¹⁷ السليقة في اللغة: الطبيعة. يقال: فلان يتكلم بالسليقة، أي ينطق بالكلام صحيحا من غير تعلم. المعجم الوسيط، 445/1.
¹⁸ أجناس: جمع جنس. الجنس: أعم من النوع، ومنه المناجسة والتجنيس. لسان العرب، 43/6.
¹⁹ أنواع: جمع نوع. النوع: اخص من الجنس، وهو أيضا الضرب من الشيء. لسان العرب، 364/8.
²⁰ أصناف: جمع صنف. الصنف من الشيء: ضرب منه متميز. والصفة والنوع. المعجم الوسيط، 526/1.
²¹ كتب: جمع كتاب. الكتاب: اسم لما كتب مجموعا. والكتاب مصدر كتب. لسان العرب، 698/1. والكتاب: الصحف المجموعة والرسالة. المعجم الوسيط، 775/2.
²² فصول: جمع فصل. الفصل في اللغة أحد أجزاء الكتاب مما يندج تحت الباب. المعجم الوسيط، 691/2.
²³ الأبواب: جمع الباب. الباب من الكتاب: القسم يجمع مسائل من جنس واحد. يقال هذا من باب كذا. المعجم الوسيط، 75/1.
²⁴ ثبت (حرر) في نسخة [ل].

عما ذكر مدحا لهم وحسن ثنا²⁵ عليهم. وأما سوء الظن بطريقتهم فحاشاهم عنه ثم حاشاهم.

وأما الخلف، فهم ليسوا كالسلف فيما ذكر فاحتاجوا في أخذ الأحكام من طرقها إلى تحصيل العلوم المدونة المذكورة بأحسن ما يكون وإلى استخراجها منها [1/4] على حدها²⁶ ووجهها²⁷ على سبيل ضبط المقصود منها علي حده ووجهه على ما ينبغي. ولأجل هذا كثرت الاختلافات فيما بينهم وذكرت في كتبهم المذاهب²⁸ المختلفة واختلطت مسائل بعض العلوم بمسائل البعض²⁹ الآخر لمساسة الحاجة إليه.

فالخلف في [4/ب] هذه المنزلة النفيسة يستحقون الثنا عليهم فجزاهم الله عنا خير جزا. ومصدق هذا قول النبي صلى الله عليه وسلم: "اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ"³⁰، وكذا قوله عليه السلام: "مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ"³¹، وكذا قوله عليه الصلاة [1/5] والسلام: "رُبَّ حَامِلٍ فَفَّهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ"³².

²⁵ ثبت (حسن ثناء) في نسخة [ل].
²⁶ الحد في اللغة: المنع. وقول دال على ماهية الشيء. وفي الاصطلاح قول يشتمل على ما به الاشتراك وعلى ما به الامتياز. التعريفات، ص. 56. والحد: الفصل بين الشينين لئلا يختلط أحدهما بالآخر أو لئلا يتعدى أحدهما على الآخر. وجمعه حدود. وفصل ما بين كل شينين: حد بينهما. ومنتهى كل شئ: حده. لسان العرب، 140/3.
²⁷ الوجه: الوجهة والناحية والصفة والنوع والقسم. المعجم الوسيط، 1015/2.
²⁸ المذاهب: جمع مذهب. المذهب: الطريقة. والمعتقد الذي يذهب إليه. يقال ذهب مذهبا حسنا ويقال ما يدري له مذهب. وعند العلماء: مجموعة من الآراء والنظريات العلمية والفلسفية ارتبط بعضها ببعض ارتباطا يجعلها وحدة منسقة. المعجم الوسيط، 317/1.
²⁹ ساقط (بعض) في نسخة [ل].
³⁰ ولقد جهد المحدثون في أن يوفقوهوا له على سند فلم يوفقوا. قال السيوطي: "لعله خرج في بعض كتب الحفاظ التي لم تصل إلينا". الجامع الصغير، 111/1. ونقل المناوي عن السبكي أنه قال: "وليس بمعروف عند المحدثين، ولم أف له على سند صحيح ولا ضعيف ولا موضوع." فيض القدير، 212/1. إن معنى هذا الحديث مستنكر عند المحققين من العلماء، فقال العلامة ابن حزم بعد أن أشار إلى أنه ليس بحديث: "وهذا من أفسد قول يكون، لأنه لو كان الاختلاف رحمة لكان الاتفاق سخطا، وهذا ما لا يقوله مسلم، لأنه ليس الاتفاق أو اختلاف، وليس الرحمة أو سخط. الأحكام في أصول الأحكام، 64/5. وقال الألباني: "هذا الحديث الذي لا أصل له عن رسول الله" سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة، 76/1. وقال السخاوي: "رواه البيهقي في المدخل بسند منقطع عن ابن عباس بلفظ "اختلاف أصحابي لكم رحمة" المقاصد الحسنة، ص. 69. قال العجلوني: "فيه ضعيف" كشف الخفاء، 64/1.
³¹ أخرجه الترمذي في الأدب برقم 2869 وأحمد 130/3 و143 عن أنس بهذا اللفظ. قال أبو عيسى: "وهذا حديث حسن غريب من هذا الوجه". انظر مجمع الزوائد، 68/10 لتخريج الروايات الأخرى.
³² هذا الحديث يرد بروايات مختلفة وبطرق متعددة في السنن والمسانيد. رواه جماعة من الصحابة. منهم: زيد بن ثابت وعبد الله بن مسعود وجرير بن مطعم وأبي الدرداء ومعاذ بن جبل وأنس وغيرهم. أما حديث زيد بن ثابت فأخرجه أبو داود في العلم برقم 3660

فكيف لا وأن القرآن معجز باق فيه علوم الأولين والأخريين. وقد اشتهر هذا الخبر المقبول عند الكل: "يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلْفٍ عُدُولُهُ يَنْفُونَ" ³³ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْعَالِيْنَ وَإِنْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ [5/ب] وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ. ³⁴

ولأجل هذا قال الإمام أحمد ³⁵ رحمه الله : "يبقا المجتهد فى هذه الأمة إلى يوم القيامة". كما قال العلماء: "العلوم تزداد بتلاحق الأفكار يوما فيوما" فصار قول من قال: "كم ترك الأول للآخر." مثلا مشهورا في هذا [6/أ] المعنى ومن ههنا نشأ قول من قال: "وإذا كنت بالمدارك غرا. ثم أبصرت حاذقا لاتمارى. وإذا لم ترا الهلال فسلم لأناس رأوه بالأبصار." كما نشأ منه قول من قال: "ومن كملت معانيه وتمت يرى الأشياء كاملة المعاني."

والمرصد الثاني [6/ب] فى بيان ما يجوز للخلف أن يأخذوا بمعرفته بعض الأحكام كما يجوز لهم أن يجتهدوا فيه إذا كانوا عالمين بالطريقتين على أحسن ما يكون.

والترمذي في العلم برقم 2656. فلفظ الترمذي: خرج زيد بن ثابت من عند مروان نصف النهار قلنا بما بعث إليه في هذه الساعة إلا لشيء سألته عنه فسالناه فقال نعم سالنا عن أشياء سمعناها من رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول نضر الله امرأ سمع منا حديثا فحفظه حتى يبلغه غيره فرب حامل فقه إلى من هو أفقه منه ورب حامل فقه ليس بفقيه" وقال الترمذي: "حديث زيد ابن ثابت حديث حسن". وأخرجه أحمد 183/5 بنحوه. قال الألباني: "سنده صحيح وصححه الحافظ ابن حجر وغيره." راجع مشكاة المصابيح، 78/1.

³³ ثبت (ينفقون) في نسخة [ل].
³⁴ أخرجه الطبراني في مسند الشاميين عن أبي هريرة 344/1 والبيهقي في السنن 209/10 عن إبراهيم بن عبد الرحمن العنزي بنحوه. قال الألباني: "ان الحديث مرسل لأن إبراهيم بن عبد الرحمن العنزي هذا تابعي وراويه عنه معاذ بن رفاعة ليس بعمدة، لكن الحديث قد روي موصولا من طريق جماعة من الصحابة. مشكاة المصابيح، 73/1. وروى الخطيب عن مهنا بن يحيى قال: "سألت أحمد يعني ابن حنبل عن حديث معاذ ابن رفاعة عن إبراهيم هذا فقلت لأحمد: كأنه كلام موضوع؟ فقال: لا، هو صحيح، فقلت له: ممن سمعته انت؟ قال من غير واحد، قلت: من هم؟ قال: حدثني به مسكين إلا أنه يقول: معاذ عن القاسم ابن عبد الرحمن، قال أحمد: معاذ بن رفاعة لا بأس به". شرف أصحاب الحديث، ص. 11، 28، 30.

³⁵ هو أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني (855/241) إمام المذهب الحنبلي، محدث و فقيه.

فأقول: أما بيان الأول، فيجوز للعالم بهما³⁶ أن يستنبط³⁷ جواز جعل الإنسان ملكه وفقا على الفقرات من [1/7] ظاهر³⁸ عموم قول الله عز وجل: " فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ " ³⁹، " وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ " ⁴⁰ ونحو ذلك، ويجوز له أيضا أن يأخذ جواز جعل الواقف نفسه ناظرا على وقفه أيام حياته من إطلاق قول الله تعالى: " وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ " ⁴¹ ومن دلالة النص الدال [7/ب] على جواز جعل غيره ناظرا عليه لقول الله عز وجل: " وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى " ⁴² مثلا ومن موجب القاعدة الشرعية⁴³ المناسبة لرعاية مصالح العباد⁴⁴ لو عرضت على العقول لتلقفها بالقبول، أي قبول على ما تسمع وترى بحيث لا شك فيها ولا مرا أفتشك في هذا كلا [1/8] فكلا ثم كلا.

فإن قلت: " ما هي تلك القاعدة⁴⁵؟ " قلت: هي قولنا إن الله عز وجل قد جعل زمام التصرف في الخيرات كلها في يد فاعل الخيرات لما في ذلك من رعاية مصالحه العباد مثلا. وهي مسلمة⁴⁶ مقبولة عند أهل الشرع والعقل. ومن ههنا⁴⁷ نشأ قول من قال:

³⁶ ثبت (بها) في نسخة [ل] .
³⁷ الاستنباط: استخراج الماء من العين من قولهم نبط الماء إذا أخرج من منبعه. واصطلاحا: استخراج المعاني من النصوص بفرد ذهن وقوة الفريضة. التعريفات، ص. 14.
³⁸ الظاهر: هو اسم لكلام ظهر المعنى منه للسامع بنفس الصيغة ويكون محتملا للتأويل والتخصيص. وهو ما ظهر المعنى للسامع بنفس الكلام كقوله تعالى: " احل الله البيع. " وضده الخفي. وهو ما لا ينال المعنى إلا بالطلب كقوله تعالى: " وحرم الربوا. " التعريفات، ص. 95.
³⁹ سورة البقرة، جزء من الآية 148، و المائدة، الآية 48.
⁴⁰ سورة البقرة، جزء من الآية 215.
⁴¹ سورة الحج، جزء من الآية 77.
⁴² سورة المائدة، جزء من الآية 2.
⁴³ يقصد المؤلف هذه القاعدة: " إن الأحكام معلة بمصالح العباد. "
⁴⁴ تكرر كلمة (العباد) في نسخة [س] .
⁴⁵ القاعدة: هي قضية كلية منطوقة على جميع جزئياتها. التعريفات، ص. 114.
⁴⁶ ثبت (مسئلة) في نسخة [ل] .
⁴⁷ ثبت (ومن هنا) في نسخة [ل] .

"إن الأحكام [8/ب] كلها في جميع الملل والشرايع من لدن آدم عليه السلام إلى يومنا هذا تدور مع رعاية مصالح العباد وجودا وعدما." وقريب من هذا القول قول من قال: "جميع العلوم كلها تتدرج تحت دايرة ضبط قولك: "الصدق مع الحق" [9/أ] والخلق مع الخلق."

ومصدق ذلك قول الله عز وجل: " وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ "48 ولقد أشار النبي صلى الله عليه وسلم إلى نحو ما ذكر بقوله عليه السلام: "لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا لَمَا وَسَعَهُ إِلَّا لِتَّبَاعِي."49

ولأجل هذا أجمع الكل على أن أحكام الله [9/ب] تعالى معللة بمصالحه العباد وإن وقع الاختلاف بينهم في أن أفعال الله عز وجل معللة، هذا هكذا⁵⁰.

وهكذا يجوز له أن يستتبط جواز جعل علة وقفه على نفسه أيام حياته من إطلاق قول النبي صلى الله عليه وسلم: "ابدأ بنفسك"⁵¹ [10/أ] بدون الاحتياج فيه إلى التمسك بقول مجتهد كقول أبي يوسف⁵² رحمه الله تعالى مثلا.

48 سورة الأنبياء، جزء من الآية 107.
49 أخرجه ابن أبي شيبة 228/6 ورواه أحمد 387/3 عن عبد الله بن جابر بنحوه. قال الهيثمي: "رواه أحمد وفيه مجالدين سعيد ضعفه أحمد ويحيى بن سعيد وغيرهما. راجع مجمع الزوائد، 174/1.

50 ساقط (هكذا) في نسخة [ل].
51 أخرجه مسلم في الزكاة برقم 997 والنسائي في الزكاة برقم 2544 وفي البيوع برقم 4649 عن جابر. وهذه قطعة من حديث تمامه على النحو التالي. ولفظ مسلم: "أَعْتَقَ رَجُلٌ مِّنْ بَنِي عَدْرَةَ عَبْدًا لَهُ عَنْ ذُبُرٍ. فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ "أَلَيْكَ مَالٌ غَيْرُهُ؟" فَقَالَ: "لَا فَقَالَ "مَنْ يَشْتَرِيهِ مِنِّي؟" فَاشْتَرَاهُ نَعِيمٌ بِنُ عَبْدِ اللَّهِ الْعَدَوِيِّ بِثَمَانِمِائَةِ دِرْهَمٍ. فَجَاءَ بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: "ابْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا. فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ فَلِأَهْلِكَ. فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قُرَابَتِكَ. فَإِنْ فَضَلَ عَنْ ذِي قُرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا" يَقُولُ: فَيَبِينُ يَدَيْكَ وَعَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ."

52 هو أبو يوسف يعقوب بن إبراهيم بن حبيب بن سعد الكوفي (798/182) من طلاب أبي حنيفة الأوائل، فقيه مجتهد.

فإن قلت: لم قررت قاعدة المقتضى فى أصول الفقه بأحسن ما يكون فى نحو قولك "أعتق عبدك بألف" فهل يمكن أن [10/ب] يستفاد حكم الإثبات فى المستثنى فى قولنا "لا إله إلا الله" برعاية قاعدة المقتضى ههنا بدون الاحتياج فيه إلى القول بطريق اللغة، ولا إلى القول بالإشارة⁵³، ولا إلى القول بالضرورة فى ذلك على ما اختلفت القوم فى ذلك، فذهب [11/ب] إلى الأول بعضهم وذهب البعض الآخر إلى الثانى، كما ذهب القاضى⁵⁴ إلى الثالث على ما فصل فى مقامه أحسن تفصيل .

قلت: لاشك فى ذلك بل هو المختار عندى فإذا تقرر عندك ما ذكرنا من الأصول [11/ب] والقواعد فقس على منواله ما عداه، فتوكل على الله، وهو المعين الميسر لكل عسير. قال الله تعالى: "وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ"⁵⁵

فإن قلت: "فهل يكون فيما ذكرته فائدة؟"، **قلت:** نعم بل فيه [12/ب] فوايد:

فالأولى: هي التنبيه العام على تحصيل مثل ما ذكرناه لك آنفاً.

والثانية: هي التنشيط لكل طالب زكي ذكي.

والثالثة: هي زيادة الاشتياق إليه.

والرابعة: هي الترغيب فى [12/ب] تحصيل الخيرات.

⁵³ إشارة النص: هو العمل بما ثبت بنظم الكلام لغة لكنه غير مقصود ولا سيق له النص كقوله تعالوا على المولود له رزقهن سيق

لائبات النفقة وفيه إشارة الى ان النسب الى الاءاء. التعريفات، ص.17

⁵⁴ نظن أن المقصود منه أبو زيد عبد الله بن محمد بن عمر بن عيسى الدبوسى(1039/430) مأسس علم الخلاف الفقيه الحنفى.

⁵⁵ سورة العنكبوت، الآية 43.

والخامسة: هي التثبيط⁵⁶ عن الالتفات إلى صوب التقاعد والبطالة إلى غير ذلك من الفوائد التي تكاد أن لاتحد ولاتعد.

وأما بيان المبحث الثاني علي سبيل الإيجاز، فهو قولنا يجوز له أن يجتهد في أمر من الأمور ما [1/13] علم حكمه في الشرع⁵⁷ في ظنه⁵⁸ نصا وصريحا⁵⁹ فيلحقه بما علم حكمه فيه لجامع⁶⁰ بينهما، مثل الحاق بعض الأمور بأمر المؤلفلة قلوبهم وكالحاق تأليف علم الإرشاد والتعليم النافع في أمر الدنيا والأخرة بساير التأليفات في دين الإسلام، ونحو ذلك فافعل على طراز هذا ما عدا [13/ب] ذلك حتى تنال الفوز بسعادة الدارين فطوبى له ثم طوبى.

وأما بيان حسن وجه طيب الختام، فذلك بأن أقول قال العلماء: "القياس مظهر للأحكام وليس بمثبت لها". ولأجل هذا قالوا: "القياس مستنبط من الكتاب والسنة والإجماع وإن كان أصلا بالنسبة إلى الأحكام التي تستنبط [1/14] منه"

وأقول: قول الفقها "الإيمان واجب والصلاة واجبة والصوم واجب والحج واجب" إلى غير ذلك من الأقوال الكثيرة جدا قضايا شرعية عملية فرعية لها تعلق بالاجتهادات الصادرة عن المجتهدين بوجه من وجوه التعلق. [14/ب] وهكذا الأمر

⁵⁶ ثبت (التبسيط) في نسخة [ل].

⁵⁷ الشرع في اللغة: عبارة عن البيان والإظهار. يقال شرع الله كذا. ومنه الشريعة. التعريفات، ص. 85.

⁵⁸ الظن: هو الاعتقاد الراجح مع احتمال النقيض ويستعمل في اليقين والشك. وقيل الظن أحد طرف الشك بصفة الرجحان. التعريفات، ص. 96.

⁵⁹ الصريح: الخالص من كل شيء. وهو ضد الكناية. لسان العرب 509/2. والصريح: اسم لكلام مكشوف المعنى منه بسبب كثرة الاستعمال حقيقة كان او مجازا وبالقييد الأخير خرج أقسام البيان. مثل بعت واشتريت. وحكمه وثبوت موجه من غير حاجة الى النية. التعريفات، ص. 89.

⁶⁰ ثبت (بجامع) في نسخة [ل].

في الاستنباطات الحاصلة منهم فليست هي عينها ولا العلم بها عين العلم بالاجتهادات. فافهم هذا فإن فيه فوايد جليلة شريفة وقواعد محكمة نفيسة "ذلك لمن كان له قلب أو ألقى السمع [15/أ] وهو شهيد."⁶¹

تدنيب:

تحرير العام بصيغته ومعناه واستعماله على وجوه ودلالاته وإفادته حكمه وإفادته حكم الاعتقاد بمضمونه على سبيل التحقيق والتدقيق إنما هو منوط بطريقة الخلف وهكذا الأمر في الخاص وفي غيره .

فلنكتف بهذا [15/ب] القدر اليسير لأهل الفهم الكرام، ولنسميه : *الكتاب الوجيز النظام في إظهار مدارك*⁶² *الأحكام*⁶³ .

قال مؤلفه شيخ مشايخ الإسلام مولانا وسيدنا وشيخنا العلامة البحر الفهامة أستاذ [16/أ] العالم المتقدم ذكره في أوله فسح الله تعالى في مدته وأعاد علينا من بركته حصل الفراغ من ذلك برابع عشر رمضان المعظم قدره سنة ثمانية وسبعين وثمانية مائة [16/ب] بالتاريخ العربي الهجري القمري العمري العبقري. حسبنا الله ونعم الوكيل

⁶¹ وفي قول المؤلف إشارة إلى هذه الآية "إن في ذلك لذكرى لمن كان له قلب أو ألقى السمع وهو شهيد"، سورة ق الآية 37.

⁶² ثبت (موارد) في نسخة [ل] .

⁶³ لا توجد العبارة التي بعد هذا في نسخة [ل] .

وكتب هذا من ثلاث شهر شوال سنة ثمان وسبعين على يد محمد العبادي

غفر الله له ولوالده ولجميع المسلمين.

SONUÇ

Kâfiyeci İslam dünyasının yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biridir. İslâmî ilimlerin yanı sıra akli ilimlerde de temâyüz etmiş, yetiştirdiği öğrencileri ve eserleri ile yaşadığı dönemi ve sonrasını etkilemiştir.

Tahsil ettiği hemen her ilme dair eserler telif eden Kâfiyeci, İslam hukuku alanında da çalışmalar yapmıştır. Bu sahadaki eserleri, günümüzde de tartışılmakta olan konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kâfiyeci'yi farklı kılan, mezhep taassubunun yaygınlaştığı ve ilmi çalışmalarda nakilciliğin esas alındığı bir dönemde yaşamış olmasına rağmen, içtihadın gerekliliğini anlatarak, alimleri içtihat yapmaya teşvik etmiş olmasıdır.

İslam hukukuna dair kaleme aldığı eserlerinde işlediği konular dikkate alındığında, Kâfiyeci'nin içtihat konusuna ayrı bir ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Bu konudaki görüşleri ile O, başta Suyûti olmak üzere öğrencilerini ve yakın çevresini etkilemiş olmalıdır.

“Kâfiyeci, Vecîzü'n-nizâm fî izhâri medâriki'l-ahkâm” adlı eserinde halef ve selefin hüküm çıkarma metotlarını gözler önüne sererek, yeni sorunlar bulunduğu takdirde yeni içtihatların da yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Zira şeriatın maksadı, insanların maslahatlarını gerçekleştirmektir. Buna göre selef ve halefin metodunu bilen alimler, bir mezhebin görüşüne bağlı kalmaksızın yeni içtihatlarda bulunabilirler. Kâfiyeci eserinde bu içtihatlara örnekler de vermiştir.

Yazarın İslam hukuku ile ilgili eserlerinin tahkik edilerek düşüncelerinin ortaya çıkarılmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Zira Kâfiyeci'nin bugün ilmi çalışmalara konu edilen diğer ilimlere ait eserlerinde olduğu gibi, İslam hukuku alanındaki eserlerinde de orijinal fikirlerin ve günümüzü aydınlatacak düşüncelerin olduğu kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed el-Cerrahi, *Keşfu'l-Hafa ve Muzilü'l-Elba amme'stehera mine'l-ehadis ala elsineti'n-nas*, I-II., Dâru'l- İhyâi't-Turâsi'l Arabi, Beyrut 1351 (**Keşfu'l-Hafâ**)
- AHMED B. HANBEL, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992 (**Müsned**)
- ALTAN, Çetin, "XII-XV. Asırda Yakındoğu'nun Sosyal-Ekonomik Hayatında Tüccarlar", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- ARBERRY, Arthur J, *The Chester Beatty Library A Handlist Of The Arabic Monuscripts*, Dublin: Hodges Figgis & Co, Ltd. 1958
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, Dâru'l- Ulûmi'l Hadîse, Beyrut 1955 (**Hediyyetü'l-ârifin**)
-----İzâh'ul-Meknûn fi'z- Zeyli alâ Keşfü'z-zunûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, I-II, Dâru'l- Ulûmi'l Hadîse, Beyrut 1955 (**Keşfü'z-zunûn Zeyli**)
- BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Sünenü'l-Kübra*, I-X, Daru'l-Fikr, y.y. ts. (**Sünen**)
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilâhâtı Fikhiyye Kâmusu*, I-VIII, Bilmen Yayınları, İstanbul 1985. (**Kâmus**)
- BOSWORTH, C.E., *İslam Devletleri Tarihi*, (çev. E. Merçil ve M. İpşirli), Oğuz Yayınları, İstanbul 1980.
- BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, I-II, Leiden: E.J. Brill, 1943-1949 (**GALL**); Supplementband, I-III, Leiden: E.J. Brill, 1938-1942. (**Supplement**)
-----*İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (çev. Neş'et Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1954.
- CİCİ Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları, Kuruluşundan Fatih Devri Sonuna Kadar*, Arasta Yayınları, Bursa 2001.
- CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, Matbaai Ahmet Kâmil, İstanbul 1327. (**Ta'rifat**)
- EBU DÂVUD, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistâni, *Sünenü Ebî Davud*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992. (**Sünen**)

- ELBÂNÎ, Muhammed Nasuriddin, *Daifu'l-Camii's-Sağir ve Ziyade (el-Fethu'l-Kebir)*, Mektebetü'l İslâmi, Beyrut 1979.
- *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daife ve'l-Mevdua ve Eseruha es-seyyie fi'l-Ümme*, Mektebetü'l- İslâmi, Beyrut 1985.
- FEHERVARÎ, G., “Sanat ve Mimari”, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (çev. İrfan Pamuk – Enver Pamuk), IV, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997
- FEYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukri, *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîb eş-Şerhi'l-Kebîr li'r- Rafîi*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- GÖKBULUT, Hasan, “Kâfiyecî”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001.
- GÜNGÖR, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.
- HATÎBU'L-BAĞDÂDÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, (haz. Mehmed Said Hatipoğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebu Bekr, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*, I-X, Dâru'l- Kitabi'l Arabi, Beyrut 1982. (**Mecmeu'z-Zevaid**)
- HİTTÎ, Philip K, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1955.
- İBN-İ BATTUTA, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah et-Tancî, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2004.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed, *Kitabu Musannefu İbn Ebi Şeybe fi'l-Ehadis ve'l-Asar*, I-VIII, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1989. (**Musannef**)
- İBN HAZM, El-Endülisî, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam*, I-VIII, Dâru'l- Hadis, Kahire 1992. (**el-İhkâm**)
- İBNÜ'L-İMÂD, Ebü'l-Felâh Abdulhay b. Ahmet, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, I-VIII, el-Mektebü't- Ticari, Beyrut ts. (**Şezerât**)
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükerrrem el-Afrikî el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990. (**Lisânu'l-Arab**)
- İLMİYE SALNÂMESİ: Osmanlı ilmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislamlar (haz. Seyit Ali Kahraman), İşaret Yayınları, İstanbul 1998 (**Salnâme**)
- KÂFİYECİ, Ebu Abdullah Muhammed b.Süleyman, *Kitabü't-Teysîr fi Kavâidi İlmi't-Tefsîr* (nşr. İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1989. (**Kitabü't-Teysîr**)
- , *el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*, (thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin), Âlemü'l Kütüb, Beyrut 1990.

- KANAT, Cüneyt, Ortadoğu'da Hakimiyet Mücadelesi (1382-1447), Memluk-Timurlu Münasebetleri, *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- KARAMAN, Hayrettin, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul 1989. (**İslam Hukuk Tarihi**)
- KÂTİP ÇELEBİ, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, (1990) *Kesfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, I-II, Dâru'l- Ulûmi'l-Hadîse, Beyrut ts. (**Kesfü'z-zunûn**)
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin*, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993. (**Mu'cem**)
- KELEŞ, Bahattin, "Memluklar Döneminde Sosyal Yapı", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- , "Memlûklerde Ticaret", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- KESKİOĞLU, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, "Memluk Sistemi", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, "Mısır Memlukları", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- , "Memluklar Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1988. (**DGBİT**)
- KORTANTAMER, Samira, "*Memluk Toplumunda Kadın*", *Türkler*, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002
- KÖYLERİMİZ, Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü, İstanbul 1933.
- LEKNEVÎ, Ebu'l-Hasenât Muhammed b. Abdulhayy-Hindi, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, Matbaatü's-Seade, Kahire 1324. (**Fevâid**)
- LEWİS, Bernard, "Eyyûbiler ve Memluk Saltanatı", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (çev. Hamdi Aktaş), I-IV, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- MECDİ EFENDİ, Mehmed el-Edirnevî, *Hadâiku's-Şakâik : Tercüme ve zeyl-i Şakâik-i Numaniyye*, (haz. Abdulkadir Özcan), I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989. (**Şakayık Zeyilleri**)
- MEHMET SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmânî* (haz. Nuri Akbayan), I-VI, Kültür Bakanlığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996. (**SO**)
- MUHAMMED EBÛ ZEHRA, *İmam İbn Teymiyye*, (trc. Nusrettin Bolelli), İstanbul 1988.

- MÜNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdurrauf b. Tâcü'l-ârifin b. Ali Münâvî, *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Camii's-sağîr*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1972 (**Fezû'l-Kadîr**)
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri, *Sahîhu Müslim*, (haz. Muhammed Fuad Abdalbaki), I-V, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1973. (**Sahih**)
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmet b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâi'l-Kübrâ*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992. (**Sünen**)
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, I-XIV, Ötüken Yayınları, İstanbul 1977.
- RİEU, Charles, *Supplement to The Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, British Museum, London 1894.
- SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman, *Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakati'l- Lügaviyyin ve'n-Nuhah*, Dâru'l-Marife, Beyrut ts. (**Buğye**)
- , *Kitabu't-Tehaddüs bi Ni'metillah*, II, (thk. E.M. Sartain), el-Matbaatü'l-Arabiyyeti'l-Hadîse, y.y. 1975.
- SEHÂVÎ, Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'ü'l-lâmi'li Ehli'l Karni't-tâsi*, I-XII, Dâru'l- Mektebi'l-Hayat, Beyrut ts. (**ed-Dav'ü'l-lâmi**)
- el-Makasidu'l-Hasene fi Beyan Kesir mine'l-Ehadisi'l-Müştehire ale'l-Elsine*, (thk. Muhammed Osman el-Huşţ(?)), Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1985. (**Makasidu'l-Hasene**)
- ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâlî'bi Mehâsin min ba'di'l Karni't-sâbi*, I-II, Dâru'l-Marife, Beyrut ts. (**el-Bedru't-Tâlî**)
- ŞULÛL, Kasım, *Kâfiyeci'de Tarih Usulü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, *Müsnedü'ş-Şamiyyîn*, (nşr. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi), I-IV, Beyrut 1984
- TAŞKÖPRİZÂDE, İsmüddîn Ahmet b. Musliuddin, *eş-Şakâikun-Numâniyye fi'Ulemâi Devleti'l-Osmaniyye*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1975. (**Şakayık**)
- TEBRİZÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Hatib, *Mışkatü'l-Mesabih*, (thk. Muhammed Nasuriddin el-Elbânî), I-III, el-Mektebü'l-İslami, y.y. 1961. (**Mışkât**)
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed, *Sünenü't-Tirmizi*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992 (**Sünen**)
- TOMAR, Cengiz, "Mısır", *DİA*, XXIX., Ankara 2004
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970. (**Medhal**)

----- *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988. (**İlmiye**)

----- *Osmanlı Tarihi*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

VOLLERS, K, *Fihristü'l - Kütübi'l - Arabiyyeti'l - Mahfuzati bi'l-Kütüphaneyi'l Hidiviyyeti'l-Mısriyye*, Mısır 1308.

YILDIZ, Hakkı Dursun, *İslâmiyet ve Türkler*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.

YİĞİT, İsmail, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, VII, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.

-----, "Memlûkler", *DİA*, XXIX, Ankara 2004

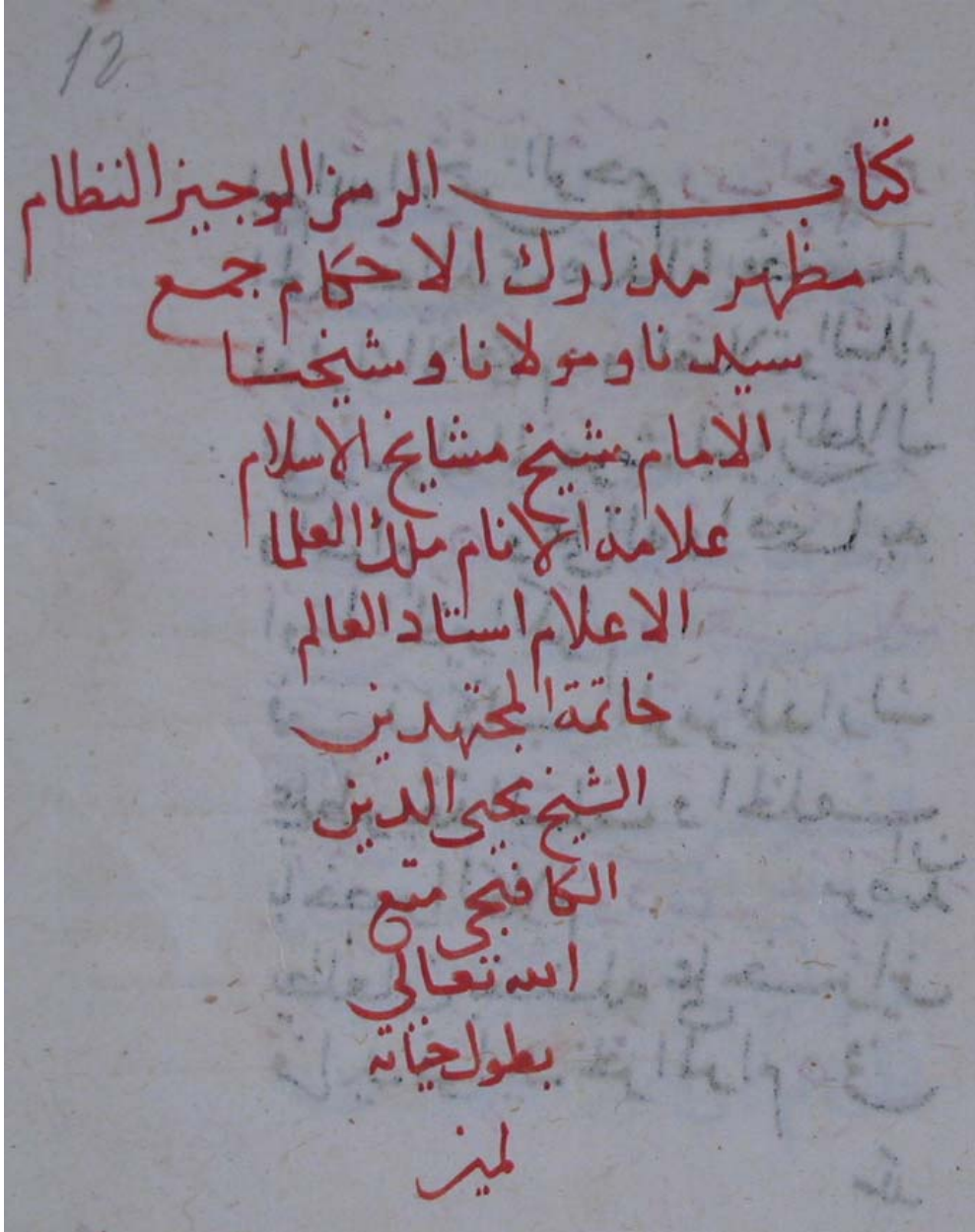
ZİRİKLİ, Hayruddîn, *el-A'lâm Kamûsü Terâcim li Eşhuri'r-Rical ve'n-Nisa mine'l-Arab ve'l-Musta'ribin ve'l-Müşrikin*, Beyrut 1969. (**el-A'lâm**)

FOTOĞRAFLAR

TAHKİK EDİLEN NÜSHALARIN İLK VE SON VARAK FOTOĞRAFLARI

Fotoğraf 1: Süleymaniye Ktp., Ayasofya No: 1743 Nüshası

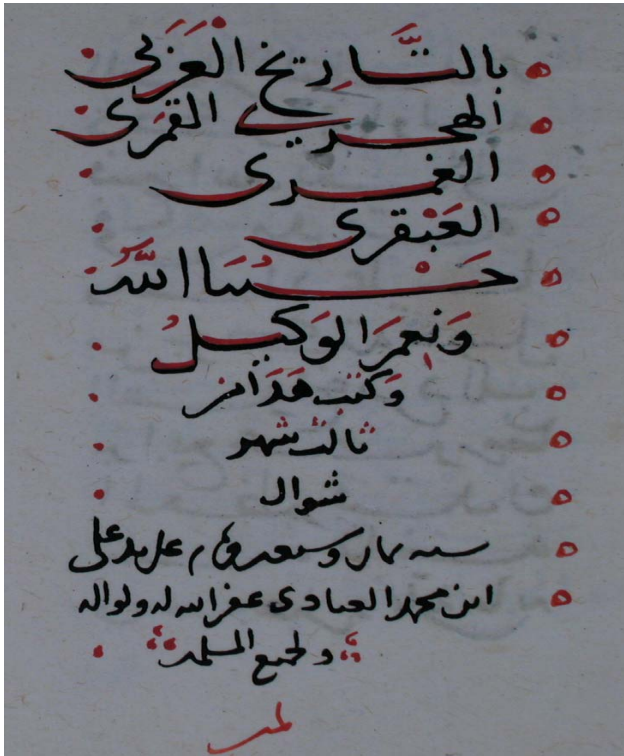
Fotoğraf 1.1: Zahriye

Fotoğraf 1.2: 1/b ve 2/a Varakları

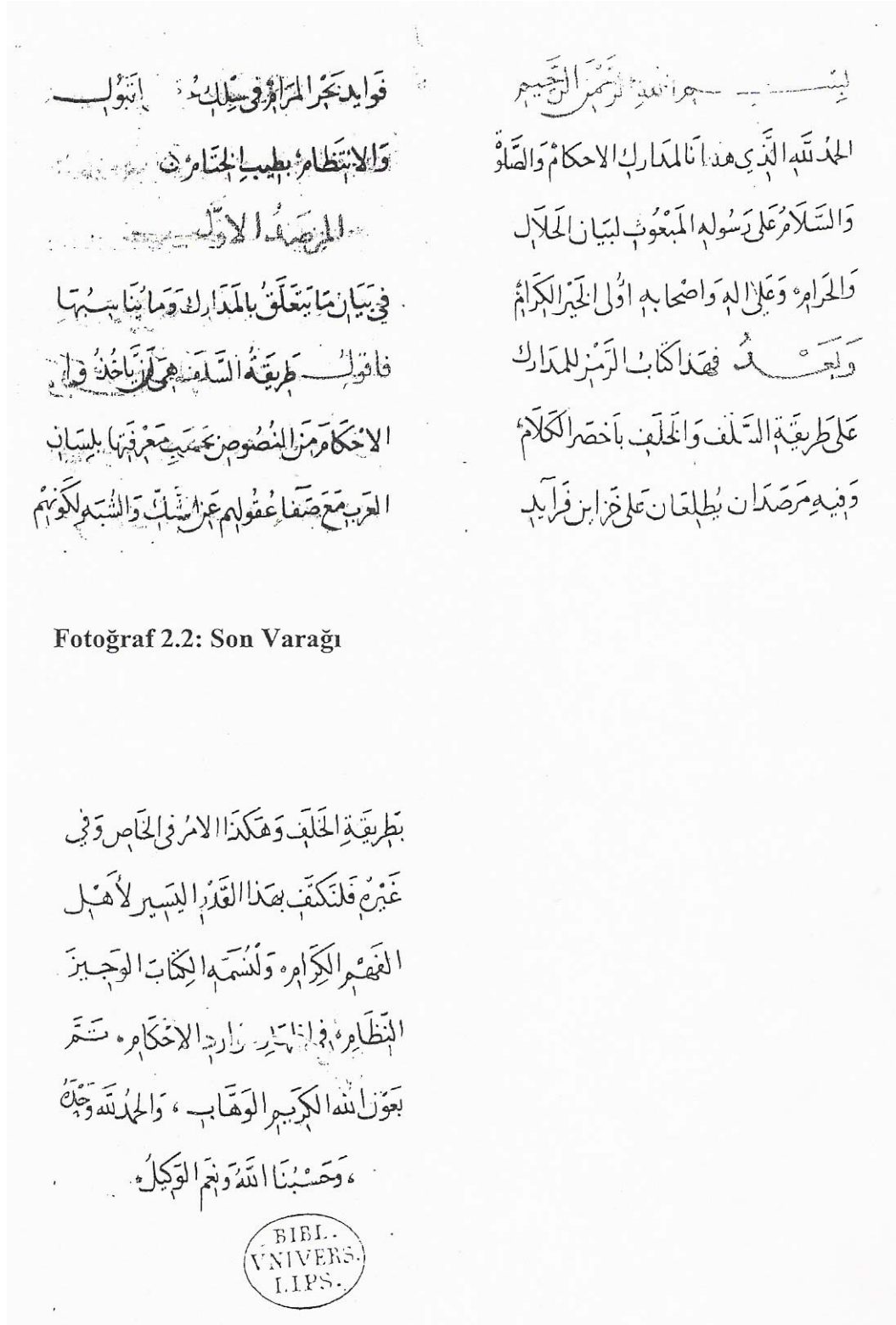

Fotoğraf 1.3: Son Varağı

Fotoğraf 2: Leipzig Ktp. No: 393 Nüshası

Fotoğraf 2.1.: 1/b ve 2/a Varakları

Fotoğraf 2.2: Son Varağı

ÖZGEÇMİŞ

Gülen Karakullukçu, 21.02.1976 tarihinde Adapazarı'nda dünyaya geldi. İlköğrenimini Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 1994 yılında Adapazarı İmam Hatip Lisesi'nden, 2001 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2001-2003 yılları arasında Sakarya Müftülüğü'ne bağlı fahri Kur'an-ı Kerim öğreticisi olarak çalıştı. 2003 yılında başladığı yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Şubat 2006'dan itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.